

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

LAURA JEGLINSKAITĖ
(TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA, CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA)

NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS SUTARTINIULOSE SANTYKIUOSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SUTARTINĖ ATSAKOMYBĖ – KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS RŪŠIS	7
1.1. Sutartinės atsakomybės požymiai.....	7
1.2. Sutartinės atsakomybės skirtumai nuo deliktinės atsakomybės	8
2. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS IKISUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE	10
2.1. Nuostolių atlyginimo ypatumai nesant preliminariosios sutarties.....	11
2.2. Nuostolių atlyginimas pažeidus preliminarįją sutartį	17
3. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS – VIENA IŠ SUTARTINĖS ATSAKOMYBĖS FORMŲ	21
3.1. Nuostolių sąvoka ir sudėtis.....	22
3.2. Nuostolių požymiai ir skirtumai nuo netesybų.....	27
3.3. Nuostolių atlyginimo funkcijos	28
3.4. Nuostolių atlyginimo principai.....	30
3.5. Nuostolių atlyginimo sąlygos	32
3.5.1. Neteisėti veiksmai	32
3.5.2. Kitos nuostolių atlyginimo sąlygos	35
3.6. Nuostolių santykis su kitais teisių gynimo būdais.....	38
4. NUOSTOLIŲ DYDIS	40
4.1. Nuostolių apskaičiavimo tvarka ir metodai	40
4.2. Bendrieji ir specialieji nuostoliai.....	44
4.3. Minimalių nuostolių institutas	45
4.4. Nuostolių ir netesybų santykis.....	48
5. ATLEIDIMAS NUO NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO.....	49
6. PABAIGA. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	52
7. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57
8. SANTRAUKA	60
9. SUMMARY	61

IVADAS

Bendra charakteristika. Komercinei apyvartai vis aktyvėjant ir sudėtingėjant, sutartis tapo kasdieniu šiuolaikinės visuomenės reiškiniu – sutartis lydi asmenį visur – tiek tenkinant pirminius poreikius (pvz., perkant maistą, statant namą), tiek profesinėje srityje (pvz., sudarant autorines sutartis, parduodant prekes), tiek laisvalaikiu (einant į kiną, vykstant į kelionę ir pan.). Sutartimis yra įforminami turtiniai ir kai kurie neturtiniai fizininių bei juridinių asmenų santykiai. Teisinėje literatūroje terminas „sutartis“ vartojamas įvairiomis reikšmėmis. Sutartimi suprantamas ir juridinis faktas, esantis prievolės pagrindu, ir pati sutartinė prievolė, ir rašytinis dokumentas, kuriame įtvirtinta sutartinė prievolė.¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso² (toliau – LR CK) 6.154 str. 1 d. sutartis apibrėžiama kaip dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę. Kad, tikslai, dėl kurių buvo sudaryta sutartis ir atsirado sutartinė prievolė būtų įgyvendinti, kiekviena sutarties šalis privalo ją tinkamai vykdyti³ – tinkamas sutarties vykdymas yra vienas pagrindinių sutarčių teisės principų. Tik tinkamas sutarties įvykdymas gali užtikrinti verslo santykių stabilumą ir užkirsti kelią sutarties šalių konfliktams. Deja, daugėjant sudaromų sandorių skaičiui, dažnėja ir jų nevykdymo atvejų, o kiekvienas sutarties pažeidimas sąlygoja ne tik verslo santykių stabilumo mažėjimą, bet ir sukelia socialinį konfliktą.

Apie sutarties reikšmę dažnai susimąstoma tik tada, kai ji yra pažeidžiama ar, kai dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo nukenčia kieno nors interesai. Vis daugėja sandorių, kurių objektai vertinami milijonais ar milijardais litų – tad ir šalių interesai tokiais atvejais dėl sutarties neįvykdymo nukenčia daug didesniu mastu. Tačiau, neatsižvelgiant į sandorio dydį, kainą ar reikšmę, visais atvejais yra vienodai svarbu asmeniui, patyrusiam žalą dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, atlyginti patirtus nuostolius, grąžinti tai – ko jis neteko, o kai kuriais atvejais ir tai, ką jis būtų gavęs, jei sutartis būtų buvusi tinkamai įvykdyta. Taigi, privataus intereso pažeidimas, kylantis iš sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, yra prielaida sutartinei civilinei atsakomybei atsirasti. Civilinė atsakomybė sutarčių teisėje apibūdinama kaip pinigų suma, kurią turi sumokėti sutartį pažeidusi šalis kitai sutarties šaliai už sutarties pažeidimu pastarajai

¹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 116.

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

³ LR CK 6.38 str. 1 d. numatyta, kad prievolės turi būti vykdomos sąžiningai, tinkamai bei nustatytais terminais pagal įstatymų ar sutarties nurodymus, o kai tokių nurodymų nėra, – vadovaujantis protingumo kriterijais.

padarytą žalą.⁴ Tad kalbant apie civilinę atsakomybę sutarčių teisės kontekste siekiama pabrėžti jos pagrindinį tikslą – nuostolių atlyginimą. LR CK 6.256 str. 2 d. nustatyta, kad asmuo, neįvykęs ar netinkamai įvykęs savo sutartinę prievolę, privalo atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Vadinasi, tik tinkamas pagrindinės – kompensacinės - civilinės atsakomybės funkcijos realizavimas gali užtikrinti pažeistų šalių interesų apsaugą bei atstatyti verslo santykių stabilumą.

Temos aktualumas ir praktinė darbo reikšmė slypi problemos aktualume – kadangi sutartys tapo tiek pavienių žmonių, tiek verslo vienetų, tiek ir visos visuomenės kasdienio gyvenimo pagrindu, yra labai svarbu išmanyti, kokias teises turi nukentėjusioji šalis, kada, kokie ir kokio dydžio nuostoliai atlyginami, kai sutartis yra pažeidžiama, neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma. Pažeidus sutartinius santykius yra ne tik nepasiekiamas sutarties sudarymo tikslas, bet ir pažeidžiami nukentėjusios šalies interesai bei teisės. Tad norint atkurti teisinių santykių pusiausvyrą yra būtina gerai išmanyti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose teisinį reglamentavimą.

Tyrimo objektas. Darbo tyrimo objektas – nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose reglamentavimas Lietuvos Respublikoje, šio instituto teisinio reguliavimo ypatumai ir problemos. Šiame darbe nuostoliai analizuojami kaip civilinės atsakomybės forma, taikoma pažeidus šalių sutartinius įsipareigojimus.

Tyrimo dalykas. Darbo rašymo metu tiriami Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys sutartinius teisinius santykius ir civilinę atsakomybę, teisės aktų komentarai, teismų praktika ir išaiškinimai dėl nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose bei Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė – teisinė literatūra, susijusi su nagrinėjama tema. Kadangi kuriant Lietuvos sutarčių teisės nuostatus buvo remiamasi tokiais tarptautiniais dokumentais kaip Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) parengtais tarptautinių komercinių sutarčių principais⁵ ir Europos sutarčių teisės komisijos parengtais Europos sutarčių teisės principais⁶, neišvengiamai yra analizuojami ir šie bei kiti tarptautiniai teisės aktai, jų oficialūs komentarai bei susijusi teismų praktika.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra surinkti ir iširti medžiagą, padėsiančią išnagrinėti mokslinio darbo temą, atskleisti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose teisinio

⁴ Mikėlėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 25.

⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 1994.

⁶ The Principles of European Contract Law //

http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-01.

reglamentavimo esmę, išskirti problemas, kylančias sprendžiant nuostolių atlyginimo klausimus praktikoje ir nustatyti tų problemų priežastis bei pasiūlyti jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai. Moksliniame tiriamajame darbe sprendžiami šie uždaviniai:

1. Aptarti vieną iš civilinės atsakomybės formų – sutartinę atsakomybę, išskiriant jai būdingus bruožus bei atribojant nuo deliktinės atsakomybės.
2. Išanalizuoti nuostolių atlyginimo reglamentavimo ypatumus ikisutartinių santykių skirtingose stadijose bei nustatyti, kurios civilinės atsakomybės formos – deliktinės ar sutartinės – taisyklėmis vadovaujantis yra priteisimai nuostoliai ikisutartiniuose santykiuose.
3. Apibrėžti nuostoliams būdingus požymius ir nustatyti, kokie kreditoriaus patirti nuostoliai įeina į atlygintinų nuostolių kategoriją sutarties pažeidimo atveju.
4. Išnagrinėti bei atskleisti pagrindines nuostolių atlyginimo funkcijas, principus, atlyginimo sąlygas ir santykį su kitais teisių gynimo būdais.
5. Išanalizuoti nuostolių apskaičiavimo tvarką bei praktikoje naudojamus metodus, atskirai išnagrinėti minimalių nuostolių institutą – palūkanų skaičiavimą.
6. Aptarti pagrindus, kuriems egzistuojant, skolininkas gali būti atleistas nuo pareigos atlyginti kreditoriaus patirtus nuostolius.

Darbe keliamą hipotezę. Kadangi sutarčių teisė Lietuvos Respublikoje yra pakankamai jaunas institutas, tad nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose, kaip sutartinės civilinės atsakomybės vienos iš formų, įstatyminis reglamentavimas bei taikymas praktikoje nėra tobulas. Nors teismų praktikos tam tikras kryptingumas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose klausimų aiškinime yra, vis dėlto, atsižvelgiant į tarptautinius teisės aktus, Lietuvos Respublikos įstatyminėje bazėje yra svarstytinų ir keistinių nuostatų.

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Rašant darbą remiamasi Lietuvos bei tarptautiniais teisės aktais, reglamentuojančiais civilinę atsakomybę sutartiniuose santykiuose, teisės aktų komentarais, nacionalinių bei tarptautinių teismų praktika sprendžiant nuostolių atlyginimo klausimus, nagrinėjamos įvairių autorių publikacijos ir kita mokslinė – teisinė literatūra. Nurodytiems šaltiniams tirti naudojamas empirinis dokumentų analizės metodas, o ištirtų dokumentų apibendrinimui bei analizei naudojami šie teoriniai ir loginiai metodai: alternatyvų, analogijos, apibendrinimo, lyginimo ir sisteminės analizės.

Darbo struktūra. Šis mokslinis tiriamasis darbas pradedamas įvadu, kuriame trumpai aptariama praktinė darbo reikšmė bei temos aktualumas, pateikiami darbo objektas, dalykas, tikslas,

suformuluojami uždaviniai, aptariami šaltiniai, kuriais remtasi rašant darbą, pateikiami darbe naudojami metodai.

Nagrinėjamos temos išsami analizė bei įvade iškeltų uždavinių sprendimas pateikiamas darbo dėstomojoje dalyje, susidedančioje iš penkių skyrių. Pirmajame skyriuje išskiriami sutartinei atsakomybei būdingi bruožai, taip pat sutartinė atsakomybė atibojama nuo deliktinės atsakomybės. Antrajame skyriuje nagrinėjami ikisutartinės atsakomybės teisinio reglamentavimo ypatumai. Nuostolių atlyginimo, kaip vienos iš sutartinės atsakomybės formų, esmė atskleidžiama trečiajame skyriuje, kuriame analizuojama, iš ko susideda kreditoriui atlygintini nuostoliai, kuo ši sutartinės atsakomybės rūšis skiriasi nuo netesybų, kokioms sąlygoms esant ji realizuojama, nagrinėjamos nuostolių atlyginimo funkcijos, principai bei santykis su kitais teisių gynimo būdais. Ketvirtajame skyriuje nagrinėjama nuostolių apskaičiavimo tvarka ir metodai, išskiriamos nuostolių rūšys pagal jų tikslaus apskaičiavimo galimybę, atskirai aptariamas palūkanų reglamentavimas ir nuostolių apskaičiavimo tvarka, kai sutartyje yra numatytos netesybos. Atleidimo nuo nuostolių atlyginimo pagrindai aptariami penktajame dėstomosios dalies skyriuje.

Darbo pabaigoje yra pateikiamos darbe išanalizuotos medžiagos išvados, apibendrinančios ir pateikiančios atsakymus į darbo pradžioje iškeltus uždavinius. Atsižvelgiant į gautas išvadas, kartu yra pateikiamos autoriaus rekomendacijos.

Literatūros sąrašė išvardijama darbe nagrinėta ir cituojama literatūra.

Dviejuose paskutiniuose skyriuose pateikiama trumpa mokslinio tiriamojo darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. SUTARTINĖ ATSAKOMYBĖ – KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS RŪŠIS

Nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose temą nagrinėti tikslinga pradėti nuo atsakymų į klausimus, kokios pasekmės kyla pažeidus sutartinius santykius, kas yra civilinė atsakomybė, kada kyla sutartinė atsakomybė, kokiomis formomis ji gali būti įgyvendinta.

Visuotinis reikalavimas savo elgesį derinti su kitų žmonių interesais, elgtis sąžiningai ir teisingai nėra vien moralinė pareiga. Tai – ir teisinė pareiga, už kurios nevykdymą atsiranda teisinė atsakomybė.⁷ Asmuo teisine prasme yra atsakingas už tam tikrą veiksmą ar žalą, jeigu įstatymuose egzistuoja atsakomybę nustatančios ir ją sukeliančios sąlygos.⁸ Jeigu asmuo padaro civilinės teisės pažeidimą, jam kyla civilinė teisinė atsakomybė – viena iš prievartos poveikio priemonių, taikomų teisės pažeidėjui ir pasireiškianti neigiamų turinių pasekmių sukėlimu teisės pažeidėjui.⁹ Pagal LR CK 6.245 str. 1 d. civilinė atsakomybė suprantama kaip turtinė prievolė, kurios turinys yra specifinis – šios prievolės kreditorius turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius ar sumokėti netesybas, o skolininkas privalo atlyginti kreditoriui padarytus nuostolius ar sumokėti netesybas. Iš pateikto apibrėžimo matyti, kad yra dvi civilinės atsakomybės formos – nuostolių atlyginimas ir netesybos.

Įstatymiškai yra įtvirtintos (LR CK 245 str. 2 d.) dvi civilinės atsakomybės rūšys: sutartinė atsakomybė ir deliktinė atsakomybė. Kadangi šio darbo tikslas yra išanalizuoti nuostolių atlyginimo reglamentavimą sutartiniuose santykiuose – toliau šiame skyriuje bus gilinamasi į sutartinės civilinės atsakomybės ypatumus.

1.1. Sutartinės atsakomybės požymiai

Sutartinės civilinės atsakomybės sąvoka pateikta LR CK 245 str. 3 d., pagal kurią tai – turtinė prievolė, atsirandanti dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų, o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas. Iš šio apibrėžimo matyti, kad sutartinė civilinė atsakomybė – tai atsakomybė už sutartinės prievolės pažeidimą, kai šalis prieš padarant žalos jau siejo prievoliniai teisiniai santykiai.¹⁰ Tad sutartinė

⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 10.

⁸ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 21.

⁹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vija, 1997. P. 425.

¹⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 357.

atsakomybė yra nauja prievolė, kylanti dėl veiksmų, kurių neteisėtumas pasireiškia sutarties pažeidimu – sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu. Sutartinių pareigų ar teisių vykdymas, pvz., išsinuomoto turto gražinimas, sutarties nutraukimas, nuompinigių išieškojimas ir pan., nėra civilinė atsakomybė. Pareiga įvykdyti sutartį atsiranda sudarytos sutarties pagrindu, tuo tarpu pareiga atlyginti nuostolius atsiranda sutarties pažeidimo pagrindu.¹¹ Štai kodėl sutartinė atsakomybė visuomet yra antrinis (arba šalutinis) teisinis santykis, atsiradęs kaip pirminio (pagrindinio) teisinio santykio pažeidimo pasekmė.

Sutartinė atsakomybė yra turtinio pobūdžio prievolė - ji pasireiškia teisės pažeidėjui nenaudingomis (neigiamomis) turtinėmis pasekmėmis. Ši atsakomybės rūšis yra nukreipta į pažeidėjo turta, bet ne į asmenį. Abi sutartinės atsakomybės formos – tiek nuostolių atlyginimas, tiek netesybos – yra piniginės prievolės, ir tuo jos skiriasi nuo kitų teisės gynimo būdų sutarties pažeidimo atveju (pvz., teisės nutraukti sutartį).

Sutartinė atsakomybė atsiranda esant tam tikriems juridiniams faktams, jų visetui, kurie vadinami atsakomybės sąlygomis. Kai sutartinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimo forma, turi būti įrodytos visos įstatymiškai įtvirtintos civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė ir nuostoliai.

Tačiau, netgi egzistuojant visoms sąlygoms, sutartinė civilinė atsakomybė gali likti nerealizuota, jeigu nukentėjęs asmuo nepageidauja ar neturi intereso susigrąžinti patirtus nuostolius. Taigi, sutartinė atsakomybė realizuojama privataus asmens iniciatyva (žinoma, nenukrypstant nuo imperatyvių teisės normų). Taip pasireiškia vienas pagrindinių civilinės teisės principų – dispozityvumas. Asmeniui suteikta galimybė atgauti patirtus nuostolius realizuojama jo pasirinkimu. Nesant nukentėjusios šalies intereso taikyti kitai šaliai civilinę atsakomybę ir susigrąžinti patirtus nuostolius, sutartį pažeidusi šalis civilinės atsakomybės išvengia.

1.2. Sutartinės atsakomybės skirtumai nuo deliktinės atsakomybės

Išnagrinėjus sutartinei atsakomybei būdingus požymius, tikslinga aptarti aspektus, skiriančius ją nuo deliktinės atsakomybės – tik tada bus galima aiškiai suprasti sutartinės atsakomybės esmę ir jos taikymo ypatumus.

Deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos, susijusios su sutartiniais

¹¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P.30.

santykiais (LR CK 6.245 str. 4 d.). Pvz., kai sutartis pripažįstama negaliojančia, tai, priklausomai nuo aplinkybių, šalių elgesio ir kt., gali atsirasti deliktiniai santykiai ir deliktinė civilinė atsakomybė.¹²

Kaip buvo minėta aukščiau, sutartinės atsakomybės atveju šalis dar iki civilinės teisės pažeidimo sieja civiliniai teisiniai santykiai - sutartinė atsakomybė kyla iš teisinės pareigos, numatytos sutartyje, pažeidimo. Priešingai yra deliktinės atsakomybės atveju - šalių iki teisės pažeidimo teisiniai santykiai nesieja, o deliktinės atsakomybės pagrindas yra teisės aktuose numatytos pareigos pažeidimas.

Sutartinę civilinę atsakomybę šalys sutartimi gali iš anksto riboti arba susitarti apskritai jos netaikyti (pvz., nustatyti, kad bus atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai, o ne negautos pajamos, arba nustatyti maksimalią atlygintinų nuostolių sumą ir pan.). Tačiau ši šalių teisė yra ribojama imperatyviomis LR CK 6.252 str. nuostatomis – negalioja šalių susitarimas dėl civilinės atsakomybės už nuostolius, padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo, netaikymo ar jos dydžio apribojimo. Šalys savo susitarimu negali pakeisti imperatyviųjų teisės normų, nustatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį. Tuo tarpu deliktinės atsakomybės apimties šalys negali apriboti – šalių valia yra tik pasirinkti, ar ją apskritai taikyti.

Skiriasi ir šių atsakomybių atlyginimo formos – sutartinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu ir netesybomis, o deliktinės atsakomybės atveju yra atlyginami tik nuostoliai, tai reiškia, kad sutarties pažeidimo atveju, kai numatytos netesybos, nukentėjusiajai šaliai nereikia įrodinėti savo patirtų nuostolių dydžio – netesybos gali būti laikomos iš anksto nustatytais būsimais kreditoriaus nuostoliais, nereikalingais įrodinėti.¹³ Kilus deliktinei atsakomybei, nuostolių dydį ieškovas privalo įrodinėti visada.

Tai pagrindiniai, tačiau ne vieninteliai, požymiai, iš esmės skiriantys sutartinę atsakomybę nuo deliktinės. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į nevienodai taikomus ieškinio senaties terminus, skirtingai taikomas atsakomybės sąlygas, nevienodas galimybes apdrausti civilinę atsakomybę.¹⁴

Apibendrinant šiame skyriuje aptartus sutartinei civilinei atsakomybei būdingus požymius bei ją atribojus nuo deliktinės atsakomybės, sutartinę civilinę atsakomybę trumpai galima apibrėžti kaip vieną iš civilinės atsakomybės formų, turtinio pobūdžio prievolę, kylančią dėl sutartinių

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *AB bankas „NORD/LB Lietuva“ v. Ričardas Naraškevičius, Vilija Jonauskienė ir kt.*, Nr. 3K-7-119/2005, kategorija 21.6; 44.5.1; 44.5.2.1; 123.9.

¹³ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 114.

¹⁴ Plačiau apie sutartinės ir deliktinės atsakomybės panašumus ir skirtumus: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 43.

santykių pažeidimo, pasireiškiančią nuostolių atlyginimo ir netesybų sumokėjimo formomis, įgyvendinamą nukentėjusios šalies iniciatyva esant būtinoms civilinės atsakomybės sąlygoms.

2. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS IKISUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Labai dažnai sutartys sudaromos po gana ilgų derybų, dažnai šalys iki pasiekdamos bendrą susitarimą ilgai derasi, keičiasi informacija, sudaro preliminarįsias sutartis – šių veiksmų metu tarp šalių susiklosto tam tikri santykiai, vadinami ikisutartiniais. Neretai jau šioje stadijoje šalys, besiruošdamos sutarties sudarymui, patiria nemažų išlaidų, konsultuojasi su specialistais, tad natūralu, kad šalių teisės bei pareigos, kylančios dar iki pagrindinės sutarties sudarymo turi būti įtvirtintos teisės aktuose. Šaliai, pažeidusiai ikisutartiniuose santykiuose nustatytas pareigas, kyla ikisutartinė civilinė atsakomybė – turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti patirtus nuostolius, o kita šalis privalo atlyginti dėl jos elgesio atsiradusius nuostolius.

Pagal tai, kokius veiksmus ikisutartinių santykių metu šalys atlieka, kiek sutarties sąlygų aptaria, kokia atsakomybė kyla dėl to, kad sutartis nesudaroma, Europos Teisingumo Teismas išskyrė tris derybų stadijas¹⁵:

1. Pradinė stadija. Jos metu šalys tik apsikeičia pasiūlymais. Vienai šaliai pasiūlius, kita sutinka pradėti derybas. Šalys gali laisvai nutraukti derybas be jokių teisinių pasekmių, nes apsikeitimas pasiūlymais nesukuria tarpusavio teisių ir pareigų. Šioje stadijoje naudojami tik informacinio ir procedūrinio pobūdžio dokumentai.
2. Antroji stadija. Šiame derybų etape jau yra sukuriamas vienos šalies pasitikėjimas kita šalimi, todėl nepagrįstas, netikėtas derybų nutraukimas yra laikomas nesąžiningu elgesiu ir sukelia neigiamas teises pasekmes derybas nutraukusiai šaliai. Šioje stadijoje jau yra sutarta dėl didesnės dalies būsimos sutarties sąlygų. Iš esmės yra pasiekiamas principinis susitarimas, kad sutartis bus sudaryta. Derybų eiga ir pasiekti susitarimai gali būti įforminami garantiniais dokumentais, ketinimų protokolais. Derybų nutraukimo atveju aiškinamasi, dėl kokių priežasčių tai įvyko. Jei šalis nutraukė derybas dėl svarbių priežasčių, jokių pasekmių neatsiranda. Tačiau nutraukus derybas be svarbios priežasties laikoma, kad buvo sugriautas kitos šalies pagrįstas pasitikėjimas. Todėl nukentėjusi šalis turi teisę į nuostolių atlyginimą.

¹⁵ Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 17 d. sprendimas byloje *Fonderie Officine Meccaniche Tacconi SpA v. Heinrich Wagner Sinto Maschinenfabrik GmbH (HWS)*, Nr. C-334/00.

3. Baigiamoji stadija. Viskas jau iš esmės sutarta, belieka tik pasirašyti sutartį. Nors sutartis ir nėra tinkamai įforminta, tačiau iš aplinkybių (procesinių derybų dokumentų) matyti, kad šalys jau yra įsipareigojusios, susitarta dėl esminių sutarties sąlygų, todėl derybų nutraukimas šioje stadijoje pakenktų sąžiningos šalies interesams. Šios stadijos metu gali būti pasirašomi preliminarūs dokumentai, preliminarios sutartys, todėl atsiranda ir šalių teisės bei pareigos. Galimos situacijos, kai galutinėje derybų stadijoje šalis ima ruoštis būsimos sutarties vykdymui, patiria tam tikrų išlaidų ir pan. Todėl ir derybų nutraukimo priežastys, kurias būtų galima laikyti pateisinamomis, turėtų būti svaresnės nei antrojoje stadijoje, o nepagrįstas atsisakymas sudaryti sutartį sąlygoja civilinės atsakomybės atsiradimą.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą derybų etapų išskyrimą bei kylančias skirtingas teises pasekmes priklausomai nuo to, kokioje derybų stadijoje derybos nutrūko, autoriaus nuomone, tikslinga nuostolių atlyginimo ypatumus ikisutartiniuose santykiuose nagrinėti taip pat išskiriant tam tikrus etapus. Tad toliau bus analizuojamas ikisutartinės atsakomybės reglamentavimas šalims nepasirašius preliminariosios sutarties, pradiniuose derybų etapuose ir nuostolių atlyginimas jau po preliminariosios sutarties pasirašymo.

2.1. Nuostolių atlyginimo ypatumai nesant preliminariosios sutarties

Ikisutartinės atsakomybės doktrina buvo sukurta Vokietijoje, kai 1891 m. Rudolfas Iheringas (Rudolph von Ihering) savo straipsnyje išvystė ikisutartinės atsakomybės institutą, kuris romėnų teisėje buvo žinomas kaip *culpa in contrahendo*.¹⁶ *Culpa in contrahendo* doktrinos esmę išreiškia teiginys, kad šalių pareiga elgtis sąžiningai egzistuoja nuo pat ikisutartinių santykių pradžios. Tad bet koks kaltas šalies veiksmas esant ikisutartiniams santykiams laikomas pagrindu taikyti ne deliktinę, bet sutartinę civilinę atsakomybę. Vadinasi, remiantis *culpa in contrahendo* principu, šalis, atliekanti bet kokius kaltus veiksmus ikisutartinių santykių stadijoje privalo atlyginti kitai šaliai dėl to kilusius nuostolius. Nors *culpa in contrahendo* doktrina yra pripažįstama Vokietijos teisinės sistemos ypatybe, tačiau ši doktrina su tam tikromis išimtimis yra taikoma ir kitose valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje. LR CK numatytas ikisutartinės atsakomybės taikymas, tik skirtumas nuo vokiškosios *culpa in contrahendo* yra tas, kad, anot Lietuvos Aukščiausiojo Teismo,

¹⁶ Bron M. Ikisutartinė atsakomybė // <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=16952>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

ikisutartinių santykių metu nuostoliai priteisiami ne už sutartinės prievolės pažeidimą, o už nesąžiningą šalies elgesį sudarant sutartį, todėl yra vadovaujama deliktinės atsakomybės principais, nes pareiga elgtis sąžiningai ar nepiktnaudžiauti savo teise ir nedaryti savo veiksmais žalos kitam asmeniui yra bendro pobūdžio pareigos, taikytinos ir sutartiniams, ir nesutartiniams santykiams.¹⁷ Vadinasi, tol, kol šalys nėra sudariusios jokių sutarčių (preliminariųjų ar pagrindinių), atsakomybė už įstatyme numatytų pareigų pažeidimą taikoma pagal deliktinės, o ne pagal sutartinės atsakomybės principus.

Konkrečios šalių pareigos esant ikisutartiniams santykiams yra įtvirtintos LR CK 6.163 str. ir 6.164 str. Kadangi LR CK šeštosios knygos II dalis parengta pagal UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principus ir Europos sutarčių teisės principus, tad ir aukščiau minėti LR CK straipsniai iš esmės atkartoja UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 2.15 str. ir 2.16 str. ir Europos sutarčių teisės principų 2.301 str. ir 2.302 str.

Teisinis ikisutartinių santykių reglamentavimas yra grindžiamas dviem bendraisiais civilinės teisės principais - sutarties laisvės ir sąžiningumo, kurie šiame civilinės teisės institute pasižymi tam tikra specifika. Derybų laisvė pasireiškia tuo, kad šalys gali laisvai pasirinkti, kada ir su kuo pradėti derybas, jos yra laisvos nuspręsti, koku būdu ir kaip ilgai dėti pastangas derybų tikslui, t.y. šalių susitarimui pasiekti. Derybų pradėjimas nereiškia, kad jų rezultatas visada bus sutarties sudarymas, nes šalys gali nesusitarti dėl vienokių ar kitokių sutarties sąlygų ir derybas nutraukti. Kadangi niekas negali būti verčiamas sudaryti sutartį prieš jo valią, tai ir ikisutartiniuose santykiuose šalys turi teisę nutraukti derybas, jeigu aišku, kad abipusio susitarimo nebus pasiekta.¹⁸ Šalių teisė laisvai pradėti derybas, derėtis ir jas nutraukti, jei nepasiekiamas šalių susitarimas įtvirtinta ir LR CK 6.163 str. 2 d. Remiantis šia nuostata, šalys neatsako už tai, jog nepasiekiamas susitarimas. Tačiau, asmuo, naudodamasis teise laisvai pradėti ir nutraukti derybas, negali šiais savo veiksmais pažeisti kitos šalies teisėtą interesą, todėl šalių teisė į derybas nėra absoliuti. Šalys gali įgyvendinti derybų laisvę tiek, kiek tai nepažeidžia sąžiningumo principo reikalavimų. LR CK 6.158 str. įtvirtinta sąžiningumo pareiga egzistuoja ne tik sudarius sutartį, bet dar prieš ją sudarant, t. y. šalims derantis dėl jos sudarymo (LR CK 6.163 str. 1 d. numatyta, kad šalys privalo elgtis sąžiningai ir esant ikisutartiniams santykiams). Šalis, pažeidusi reikalavimą elgtis sąžiningai, elgiasi neteisėtai, ir jei dėl tokio jos elgesio sąžininga šalis patiria nuostolių – kaltoji šalis privalo juos atlyginti. Nesąžiningumas gali reikštis labai įvairiai: lygiagrečiomis derybomis dėl sutarties sudarymo su

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. Semenejeva v. GNSB*, Nr. 3K-7-1156/2002, kategorija 31.4.

¹⁸ Nikita J. Ikisutartiniai santykiai // <http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=16820>; prisijungimo laikas: 2006-10-05.

keliais partneriais, derybų pradėjimu neturint ketinimo sudaryti sutartį, svarbios informacijos neatskleidimu, apgaule, grasinimu, nepranešimu apie perduoto daikto trūkumus ir pan.¹⁹ Sąžiningumo principo turinys derantis dėl sutarties sudarymo yra atskleidžiamas LR CK 1.163 str. ir 1.164 str. Tad šalių teisinė pareiga derybų metu elgtis sąžiningai suprantama kaip šių reikalavimų visuma:

1. Reikalavimas pradėti derybas turint tikslą sudaryti sutartį, t.y. derybos turi būti pradamos tik esant rimtiems ketinimams pasiekti tarpusavio susitarimą ir sudaryti sutartį. Šis reikalavimas yra įtvirtintas tiek LR CK 6.163 str. 3 d., tiek UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 2.15 str. 3 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu taip pat turi griežtą poziciją - šaliai draudžiama vesti derybas, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties.²⁰ Šalis elgiasi nesąžiningai pradėdama derybas iš anksto žinodama, kad sutarties tikrai nesudarys, taip pat nepagrįstai vilkindama derybas, keldama nerealias sąlygas, kai kita šalis turi pakankamai pagrindo manyti, kad sutartis tikrai bus sudaryta. Toks elgesys pažeidžia sąžiningos šalies interesus, todėl beprasmėse derybose patirti jos nuostoliai turi būti atlyginti. Nuostolius šiuo atveju sudaro nukentėjusios šalies derantis turėtos išlaidos (pvz., transporto išlaidos, advokato honoraras ir pan.), taip pat kitos išlaidos, kurias šalis patiria dėl to, kad nesudaroma sutartis (pvz., kainų skirtumas, kai vietoje vienu prekių nukentėjusioji šalis priversta pirkti kitas – brangesnes prekes).²¹ Šiuo atveju nukentėjusiai šaliai taip pat turėtų būti atlyginta žala, patirta dėl to, kad ji derybų metu prarado galimybę (angl. *lost opportunity*) sudaryti sutartį su trečiąja šalimi. Pvz., A sužino apie B ketinimą parduoti restoraną. A, kuris nežada pirkti restorano, pradeda derybas su B vien tik tam, kad B neparduotų restorano A konkurentui C. A, nutraukęs derybas, kai C nusipirko kitą restoraną, turės atlyginti B dėl nesąžiningų derybų patirtus nuostolius, t. y. kainų skirtumą, jeigu B parduos restoraną kam nors kitam už žemesnę kainą, nei būtų pardavęs C.²² Tačiau šiais atvejais į nuostolius neįskaitomos negautos pajamos, t. y. tos, pajamos, kurias nukentėjusioji šalis būtų gavusi jei susitarimas būtų pasiektas.

¹⁹ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 43.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“, Nr. 3K-3-38/2005, kategorija 42.5; 42.6; 52.3.

²¹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 208.

²² Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts //

<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

2. Reikalavimas nutraukti derybas tik esant svarbioms priežastims. Nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties. Draudimas nutraukti toli pažengusias derybas paaiškinamas tuo, kad tokiose derybose viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta. LR CK 6.163 str. 3 d. nustatyta, kad šalis, kuri derybų metu elgiasi nesąžiningai, privalo atlyginti kitai šaliai nuostolius. Taigi ši LR CK norma nustato civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma už pagrįsto pasitikėjimo sugriovimą. Todėl būtina įvertinti derybas nutraukusios šalies elgesį sąžiningumo principo požiūriu ir atsakyti į klausimą, derybas be pakankamo pagrindo nutraukusi šalis savo elgesiu sukūrė ar ne kitai šaliai pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, jog sutartis tikrai bus sudaryta. Jeigu atsakymas į šį klausimą būtų teigiamas, tai nesąžininga šalis privalėtų kitai šaliai atlyginti nuostolius, kuriuos sudaro derybų metu turėtos išlaidos bei prarastos galimybės pinigine verte.²³ Priklauso nuo sutarties pobūdžio ir kitų konkrečios situacijos aplinkybių, kada derybose pasiekiamas taškas, kai tarsi nebėra kelio atgal. Vertinant situaciją svarbūs šie momentai:

- Vienos derybų šalies elgesys sukelia pagrįstą kitos šalies pasitikėjimą, kad bus pasiektas pozityvus derybų rezultatas, t.y. sutarties sudarymas. Kai viena šalis pagrįstai mano, kad sutartis bus sudaryta, kita šalis nebegali be svarbios (rimtos ir objektyvios) priežasties staiga nutraukti derybų.
- Esminių būsimos sutarties sąlygų, dėl kurių šalys jau susitarė, kiekis. Kai šalys susitaria dėl visų esminių sąlygų, laikoma, kad šalys pasiekė susitarimą (LR CK 6.162 str. 2 d.), t.y. sutartis laikoma sudaryta, todėl apie derybų nutraukimą jau negali būti kalbos. Kadangi tinkamai įformintos sutarties dar nėra, tai siekiant apginti derybų metu pažeistas subjektines teises labai svarbūs yra procesiniai derybų dokumentai, kuriuose atsispindi šalių elgesys derybų metu ir pasiekti susitarimai. Tokie dokumentai, kaip ketinimų ar derybų protokolai, yra reikšminga įrodinėjimo priemonė teisme.²⁴

3. Šalių pareiga atskleisti viena kitai joms žinomą informaciją, turinčią esminės reikšmės sutarties sudarymui. Ši pareiga įtvirtinta LR CK 6.163 str. 4 d. Kokia yra informacija,

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“, Nr. 3K-3-38/2005, kategorija 42.5; 42.6; 52.3.

²⁴ Nikita J. Ikisutartiniai santykiai // <http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=16820>; prisijungimo laikas: 2006-10-05.

turinti esminės reikšmės sutarties sudarymui, priklauso nuo sutarties rūšies ir pobūdžio, šalių teisinio statuso. Vienokia informacija yra svarbi sudarant draudimo sutartį, kitokia – medicinos paslaugų sutartį, dar kitokia – akcijų pirkimo – pardavimo sutartį. Be to, šios pareigos apimčiai reikšmės turi ir šalių teisinis statusas. Verslininkų pareiga atskleisti informaciją yra mažesnė, nes verslininkai veikia savo rizika, todėl patys savo iniciatyva privalo domėtis svarbiomis sutarčiais detalėmis. Jeigu kita sutarties šalis yra vartotojas, pareiga atskleisti informaciją yra didesnė, nes vartotojas nėra profesionalas, kai kurių svarbių detalių jis neprivalo ir objektyviai negali žinoti.²⁵ Jeigu šalis sąmoningai nuslėpė (nutylėjo) svarbią informaciją arba pateikė kitai šaliai iš anksto žinomą tikrovės neatitinkančią (melagingą, iškreiptą, klaidinančią) informaciją, kaltoji šalis privalo atlyginti nukentėjusiajai šaliai dėl to patirtus nuostolius - visas derybų metu turėtas išlaidas (pvz., pasiruošimo sutarties vykdymui kaštai, mokestis už teisininkų konsultacijas ir pan.) bei, jei derybų metu sąžiningoji šalis dėl vykstančių derybų atsisakė sudaryti sutartis su kitais asmenimis – nesudarytų sutarčių (prarastų galimybių) piniginę vertę.

4. Konfidencialumo pareiga. Derybų metu šalys neretai viena kitai atskleidžia konfidencialią informaciją, kurią gali sudaryti komercinės, profesinės paslaptys, įvairi techninė dokumentacija, finansinė informacija ar kiti nevieši duomenys. LR CK 6.164 str. 1 d. nustatyta, kad šalis, derybų metu sužinojusi ar gavusi konfidencialią informaciją, privalo jos neatskleisti ar nenaudoti savo tikslams neteisėtu būdu nepaisant to, ar sutartis sudaryta, ar ne. Šią pareigą pažeidusi šalis privalo atlyginti kitai šaliai padarytus nuostolius. Pabrėžtina, kad pareiga saugoti konfidencialią informaciją atsiranda tada, kai šalis savo pateikiamą informaciją įvardija kaip konfidencialią. Galioja prezumpcija, jog derybų metu šalių apsieista informacija yra nekonfidenciali. Tad šalis, kuri yra suinteresuota, kad derybose atskleista informacija ar tam tikra jos dalis nebūtų panaudota nepageidautiniais tikslais, turi nurodyti, kad ši informacija yra konfidenciali. Tačiau sutarties pobūdis, arba vienos šalies (advokato, gydytojo, auditoriaus ir pan.) profesinės veiklos ypatumai gali savaime lemti informacijos konfidencialumą, net ir specialiai to neaptarus.²⁶

²⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 208.

²⁶ Nikita J. Ikisutartiniai santykiai // <http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=16820>; prisijungimo laikas: 2006-10-05.

Šalis, atskleidusi ar neteisėtai panaudojusi derybų metu sužinotą konfidencialią informaciją, privalo atlyginti kitai šaliai dėl to patirtus nuostolius. Atlygintinų nuostolių suma šiuo atveju gali skirtis priklausomai nuo to, ar šalys buvo sudariusios sutartį dėl informacijos neatskleidimo. Net tuo atveju, jei nukentėjusioji šalis nepatyrė jokios žalos, ji gali išieškoti iš kitos šalies šios neteisėtai atskleidžiant konfidencialią informaciją tretiesiems asmenims ar naudojant savo asmeniniams tikslams gautą naudą.²⁷ Tokia nuostata įtvirtinta LR CK 6.164 str. 2 d., kurioje nurodyta, kad minimalūs nuostoliai yra tokio dydžio, kokia yra gauta nauda, išreikšta pinigais. Skaičiuojant nuostolius, padarytus tokiais neteisėtais veiksmais, pagal analogiją taip pat galima taikyti CK 1.116 str. 3 d., tad prie atlygintinų nuostolių šiuo atveju reikėtų priskirti ir paslapčiai sukurti, tobulinti, naudoti turėtas išlaidas bei negautas pajamas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ikisutartinės atsakomybės klausimas gali iškilti ir po to, kai sutartis buvo sudaryta, tačiau vėliau buvo pripažinta negaliojančia dėl tos priežasties, kad ikisutartiniuose santykiuose kita šalis elgėsi netinkamai (pavyzdžiui, sutartis buvo sudaryta apgaulės būdu).²⁸

Apibendrinant aukščiau išdėstytus teiginius, galima daryti išvadą, kad skolininko civilinės atsakomybės taikymo pagrindai ikisutartiniuose santykiuose yra bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos: nuostoliai, neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir nuostolių ir kaltė. Neteisėti skolininko veiksmai reiškiasi kaip teisinės pareigos elgtis sąžiningai ikisutartiniuose santykiuose pažeidimas.²⁹ Šalis, pažeidusi šią pareigą, privalo atlyginti kitai šaliai nuostolius, kurių dydis gali skirtis priklausomai nuo to, kokiais veiksmais ir kurioje derybų stadijoje pasireiškė kaltos šalies nesąžiningumas ir kokias pasekmes tai sukėlė. Nuostolius, kilusius dėl sąžiningumo pareigos pažeidimo derybų metu iki preliminariosios sutarties sudarymo sudaro derybų metu patirtos išlaidos, skirtos pasiruošimui sudaryti sutartį bei prarastos galimybės vertė, o konfidencialios informacijos atskleidimo atveju minimaliais nuostoliais laikoma skolininko gauta nauda.

Pabrėžtina, kad sąžiningumo reikalavimo ribos skirtingose valstybėse nevienodos – bendrosios teisės sistemos valstybėse reikalavimas elgtis sąžiningai taikomas tik sutarties vykdymo, bet ne jos sudarymo stadijai. Pavyzdžiui, JAV vieningo komercinio kodekso 1-203 str. nustato, kad

²⁷ Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts //

<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

²⁸ Bron M. Ikisutartinė atsakomybė // <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=16952>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugpjūtis 31 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Club Baltica“ v. UAB „Alkesta“, Nr. 3K-3-79/2005, kategorija 42.4; 44.5.2.17.

kiekviena sutartis sukuria prievolę sąžiningai vykdyti sutartį. Taigi, bendrojoje teisėje nėra pripažįstama bendrojo pobūdžio pareiga elgtis sąžiningai esant ikisutartiniams santykiams.³⁰

2.2. Nuostolių atlyginimas pažeidus preliminarią sutartį

Kai ikisutartinių santykių šalys raštu užfiksuoja tam tikrų vienašalių ar dvišalių įsipareigojimų, vieni iš tokių dokumentų šalis teisiškai įpareigoja, taigi už juose nurodytų įsipareigojimų nevykdymą gali atsirasti civilinė (ikisutartinė) atsakomybė, tuo tarpu kiti gali reikšti tam tikrus moralinius, bet ne teisinius šalių įsipareigojimus, taigi tokie dokumentai nelaikomi sukeliančiais teisinių padarinių ir prievarta negalima reikalauti jų laikytis. Šalys, įformindamos ikisutartinius susitarimus, įvairiai pavadina pasirašomus dokumentus: derybų protokolą, ketinimų protokolą, sutarties projektą, preliminarioji sutartis ar paprasčiausiai – susitarimas. Kilus ikisutartinių santykių dalyvių ginčui, apie kiekvieno jų pasirašyto dokumento esmę ir teisinę reikšmę būtina spręsti ne pagal šio dokumento pavadinimą, bet pagal jo turinį, aiškinant jį vadovaujantis sutarčių aiškinimo taisyklėmis.³¹

Teisiniai santykiai, susiję su preliminariosios sutarties sudarymu, reglamentuojami LR CK 6.165 str. Prelinariosios sutarties esmė – įtvirtinti šalių įsipareigojimą ateityje sudaryti kitą – pagrindinę – sutartį. Siekiant šio tikslo, preliminariniojoje sutartyje numatomos būsimos sutarties esminės sąlygos, kad būtų aišku, kokią konkrečią sutartį įsipareigojama sudaryti. Jei minėti elementai rašytiniame dokumente įtvirtinti, nepriklausomai nuo dokumento pavadinimo (ketinimų protokolą, susitarimas, rankpinigių sutartis ir pan.), jis laikytinas preliminarią sutartimi.³² Kadangi sudarius preliminarią sutartį, šalims atsiranda prievolė per joje nustatytą laiką sudaryti pagrindinę sutartį, šios prievolės pažeidimas yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę.

Pagal LR CK 6.165 str. 4 d. pagrindai atlyginti nuostolius dėl preliminariosios sutarties pažeidimo yra du:

1. Nepagrįstas vengimas sudaryti pagrindinę sutartį; ir

³⁰ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 41-42.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

³² Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės //

<http://verslas.banga.lt/lt/patark.printer/4346ac277560a?vbanga2=b824fee2ee84346758b226cc6ffd79d7>; prisijungimo laikas: 2006-02-23.

2. Nepagrįstas atsisakymas sudaryti pagrindinę sutartį.³³

Taigi, aiškinantis, ar sutartį pažeidusiai šaliai galima taikyti civilinę atsakomybę, privaloma išanalizuoti tokio pažeidimo priežastis, ir tik nustačius, kad šalis atsisakė ar vengė sudaryti pagrindinę sutartį nepagrįstai, ji turės atlyginti dėl tokių savo veiksmų atsiradusius nuostolius.

Nepagrįstu vengimu sudaryti pagrindinę sutartį būtų galima laikyti bet kokius priešingos šalies neargumentuotus išsisukinėjimus, pasyvumą kitos šalies atžvilgiu, netikslios ar net melagingos informacijos, kuri reikalinga pagrindinei sutarčiai sudaryti, pateikimą ir kitus atvejus, kurie rodo, kad priešinga šalis neketina sudaryti pagrindinės, bet kartu nenutraukia ir preliminariosios sutarties, laukdama, kol sueis preliminariojoje sutartyje numatytas terminas pagrindinei sutarčiai sudaryti.

Nepagrįstas atsisakymas sudaryti pagrindinę sutartį taip pat turėtų būti toks, kad jo nebūtų galima pateisinti objektyvių aplinkybių egzistavimu bei šių aplinkybių trukdymu sudaryti pagrindinę sutartį. Kalbant apie nepagrįstą atsisakymą sudaryti pagrindinę sutartį, svarbu pažymėti, kad šalys, sudarydamos preliminarią sutartį, taip pat gali numatyti atvejus, kada jos gali atsisakyti sudaryti pagrindinę sutartį. Tokie šalių numatyti atvejai nebus laikomi nepagrįstais.³⁴

Jeigu šalis atsisakė sudaryti sutartį dėl kitos šalies kaltės, tai nėra šalies kaltės dėl atsisakymo sudaryti sutartį ir atsakomybė jai netaikoma.

Taigi, neįvykdžius preliminariosios sutarties, t. y. nesudarius pagrindinės sutarties, atsakomybė nuostolių atlyginimo forma gali kilti tik tuo atveju, jeigu atsisakyta sudaryti pagrindinę sutartį nepagrįstai, ir ši atsakomybė gali būti taikoma tai šaliai, kuri kalta dėl atsisakymo ją sudaryti.³⁵

Reikėtų pabrėžti, kad vengiančios ar atsisakiusios sudaryti sutartį šalies negalima priversti sudaryti pagrindinės sutarties net teismine tvarka, nes priverstinis preliminariosios sutarties įgyvendinimas prieštarautų sutarties laisvės principui.³⁶ Vadinasi, tokiu atveju nukentėjusios šalies teisėti interesai gali būti apginti taikant nuostolių atlyginimo institutą – praktiškai vienintelį (nebent šalys preliminariojoje sutartyje būtų numačiusios netesybas, arba šalis kreiptųsi į teismą dėl preliminariosios sutarties pripažinimo pagrindine) pažeistos teisės gynimo būdą.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugpjūtis 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Club Baltica“ v. UAB „Alkesta“*, Nr. 3K-3-79/2005, kategorija 42.4; 44.5.2.17.

³⁴ Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės // <http://verslas.banga.lt/lt/patark.printer/4346ac277560a?vbanga2=b824fee2ee84346758b226cc6ffd79d7> ; prisijungimo laikas: 2006-02-23.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje *V. Š. v. A. N., A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

³⁶ Gedeikis M., Bliuvaitė S. Preliminarioji sutartis // *Justitia*. 2005, Nr. 4 (58). P. 70.

Preliminariąją sutartį pažeidusios šalies pareiga atlyginti kitai šaliai nuostolius yra įtvirtinta LR CK 6.165 str. 4 d. Tad tikslinga išsiaiškinti, kas šiuo atveju sudaro atlygintinus nuostolius, ir ar nuostoliai preliminariosios sutarties pažeidimo atveju suprantami taip pat kaip ir kilę dėl pagrindinės sutarties pažeidimo.

Pagal neteisėto veikimo ir žalos santykį skiriama tiesioginė ir netiesioginė žala (nuostoliai). Nekvestionuotina, kad preliminariosios sutarties nevykdymo atveju turi būti atlyginama tiesioginė žala (nuostoliai), t. y. derybų išlaidos (pvz., kelionės išlaidos, advokato honoraras, dokumentų parengimo išlaidos ir pan.), nebent šalys būtų susitarusios kitaip.³⁷ Kai kurie išlaidų atlyginimo aspektai turi tam tikrų ypatumų. Ne bet kokias nukentėjusios šalies faktiškai patirtas išlaidas preliminariąją sutartį pažeidusi šalis, jei ji yra verslininkas, būtų įpareigota atlyginti – Lietuvos teisė numato, kad neįvykdęs prievolės verslininkas atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos jis numatė ar galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę (LR CK 6.258 str. 4 d.).³⁸

Netiesioginių nuostolių atlyginimas pažeidus preliminariąją sutartį yra gana specifiškas. Minėta, kad pagal LR CK 6.163 str. 2 d. šalys yra laisvos derėtis ir neatsako už tai, kad nepasiekiamas susitarimas. Taigi ir baigiamajame ikisutartinių santykių etape – sudarant preliminariąją sutartį – dar nėra visiško tikrumo dėl to, ar bus sudaryta ir vykdoma pagrindinė sutartis, nes tai gali lemti įvairios aplinkybės. Be to, nustatyti ir juolab įrodyti netiesioginių nuostolių dydį dažnai yra sudėtinga. Teisės doktrinoje yra nuomonių, kad ikisutartinių prievolių pažeidimo atveju gali būti atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai. Tačiau, kaip pažymėjo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, ir ikisutartinių prievolių pažeidimo atveju galimos tokios faktinės ir teisinės situacijos, kai teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai reikalautų, kad nukentėjusiai sąžiningai ikisutartinių santykių šaliai būtų kompensuotos ne tik tiesioginėse derybose dėl sutarties sudarymo turėtos išlaidos, tačiau taip pat prarastos konkrečios galimybės pinigine verte, kurios realumą ši šalis sugebėtų pagrįsti. Sprendžiant dėl nukentėjusios ikisutartinių santykių šalies teisės reikalauti piniginio atlyginimo už prarastą galimybę, esminę reikšmę turėtų šalies, atsisakančios sudaryti pagrindinę sutartį, veiksmai sąžiningumo požiūriu: jei derybas be pakankamo pagrindo nutraukusi šalis savo elgesiu sukūrė kitai šaliai pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, kad sutartis tikrai bus sudaryta, tai ji, kaip nesąžininga šalis, privalėtų atlyginti kitai šaliai nuostolius už pagrįsto

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

³⁸ Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės //

<http://verslas.banga.lt/lt/patark.printer/4346ac277560a?vbanga2=b824fee2ee84346758b226cc6ffd79d7>; prisijungimo laikas: 2006-02-23.

pasitikėjimo sugriovimą – ne tik derybų metu turėtas išlaidas, bet ir prarastos galimybės pinigine verte. Prarastos galimybės pinigine verte galėtų būti nustatoma taikant LR CK 6.258 str. 5 d. nurodytą kainų skirtumo principą. Pažymėtina, kad, taikant kainų skirtumo principą, kiekvienu individualiu atveju reikia įvertinti ir nukentėjusios šalies elgesį. Nustačius, kad ši šalis pati elgėsi nesąžiningai ir savo veiksmais prisidėjo prie nuostolių atsiradimo ar jų padidėjimo, kitos šalies atsakomybė dėl prarastos galimybės piniginės vertės atlyginimo, remiantis LR CK 6.259 str., gali būti sumažinta arba ji gali būti visiškai atleista nuo šios nuostolių dalies atlyginimo. Taigi tam tikrais ikisutartinių prievolių pažeidimo atvejais gali būti pagrindas spręsti ne tik dėl tiesioginių išlaidų, bet ir dėl prarastos galimybės piniginės vertės, pagrįstos realiomis, įrodytomis, neišvengiamomis, o ne tikėtinomis (hipotetinėmis) pajamomis ar išlaidomis, priteisimo nukentėjusiai sąžiningai preliminariosios sutarties šaliai. Be to, kai nesąžininga ikisutartinių santykių šalis iš savo neteisėto elgesio gauna naudos, sąžininga šių santykių šalis galėtų reikalauti pripažinti šią naudą jos nuostoliais, nes faktiškai nesąžiningos šalies gauta nauda ir yra sąžiningos šalies patirti nuostoliai.³⁹

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad preliminariosios sutarties sudarymo metu kartais atliekami piniginiai mokėjimai, kurie, atsižvelgiant į šalių susitarimą, taip pat gali būti laikomi tam tikra nuostolių rūšimi. Pagal preliminariąją sutartį perduodami pinigai gali būti kaip šalių sutartas prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, kuriuo užtikrinamas iš anksto šalių aptartų nuostolių (angl. *liquidated damages*) atlyginimas. Pavyzdžiui, šalys preliminarinioje sutartyje susitaria, kad pirkėjo perduodama suma, jam atsisakius ar vengiant sudaryti sutartį, liks pardavėjui kaip nuostolių kompensacija. Taip pat tokie mokėjimai gali būti atskaitos tašku apskaičiuojant nurodytus šalių sutartus nuostolius, kai preliminariąją sutartį pažeidžia pinigų gavęs asmuo. Pavyzdžiui, šalys nustato, kad pardavėjui atsisakius ar vengiant sudaryti pagrindinę sutartį, jis privalės sumokėti pirkėjui sumą, lygią dvigubai gautai sumai, ir ši suma šalių susitarimu laikoma pirkėjo nuostoliais. Aptartais atvejais šalys numato galimas preliminariosios sutarties pažeidimo pasekmes ir siekia jų išvengti, taigi perduoti pagal preliminariąją sutartį pinigai atlieka skatinamąją ir užtikrinamąją funkcijas ir gali būti laikomi šalių susitarimu nustatytu prievolės įvykdymo užtikrinimo būdu.⁴⁰

Pažymėtina, kad kiekvienu atveju labai svarbu įvertinti konkrečios preliminariosios sutarties šalių sąžiningumą, jų apdairumą ir rūpestingumą. Taigi teisinės preliminariosios sutarties nevykdymo pasekmės (tarp jų ir prarastos galimybės piniginės vertės atlyginimas) visada priklauso nuo konkrečių individualios preliminariosios sutarties ypatumų, jos sudarymo aplinkybių, tikslų,

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

objekto, dėl kurio tariamasi, specifikos, taip pat teisingumo, sąžiningumo, sąžiningos dalykinės praktikos ir protingumo kriterijų.⁴¹

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą medžiagą apie nesąžiningos ar netinkamai besielgiančios šalies prievolę atlyginti nukentėjusiai šaliai nuostolius ikisutartinių santykių stadijoje, galime išskirti atskirą, ypatingą civilinės atsakomybės formą – ikisutartinę atsakomybę. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo atveju nuostoliai priteisiami ne už sutartinės prievolės pažeidimą, o už nesąžiningą šalies elgesį sudarant sutartį, t. y. pagal deliktinės atsakomybės principus, nes pareiga elgtis sąžiningai ar nepiktnaudžiauti savo teise ir nedaryti savo veiksmais žalos kitam asmeniui yra bendro pobūdžio pareigos, taikytinos ir sutartiniams, ir nesutartiniams santykiams.⁴² Kita vertus, ikisutartinė atsakomybė turėtų būti grindžiama deliktinės atsakomybės taisyklėmis tik tuomet, jei šalys dar nėra sudariusios jokios sutarties. Tačiau, kai šalys elgiasi nesąžiningai po preliminarinės sutarties, kuri yra laikoma sutarties rūšimi, sudarymo, turėtų kilti sutartinė, o ne deliktinė atsakomybė. Europos Teisingumo Teismas taip pat laikosi pozicijos, kad, jei šalys esant ikisutartiniams santykiams sudaro įpareigojančius susitarimus, nesąžiningas elgesys ar kitokie veiksmai, pažeidžiantys susitarimą, nelaikomi sukeliančiais deliktinę atsakomybę, o siejami su sutarties pažeidimu.⁴³

3. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS – VIENA IŠ SUTARTINĖS ATSAKOMYBĖS FORMŲ

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus sutartinė atsakomybė gali pasireikšti dvejopai – atlyginant nuostolius arba sumokant netesybas (LR CK 6.245 str. 3 d., 6.256 str. 2 d.). Nuostolių atlyginimas yra ypatinga sutartinės atsakomybės rūšis, nes ją galima taikyti bet kuriuo atveju, išskyrus retus atvejus, kurie gali būti numatyti įstatyme arba sutartyje. Todėl nuostolių atlyginimas – universali (bendra) civilinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams.⁴⁴

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Ž. Semenejeva v. GNSB, Nr. 3K-7-1156/2002, kategorija 31.4.

⁴³ Gedeikis M. Pareiga elgtis sąžiningai, kai yra ikisutartiniai santykiai // Juristas. 2006, Nr. 1. P. 18-19.

⁴⁴ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 205.

3.1. Nuostolių sąvoka ir sudėtis

Sutartinės civilinės atsakomybės taikymas reiškia, kad nukentėjusysis gauna turtinės išraiškos ekvivalentą vietoje tos vertybės ar objekto, kuris buvo sunaikintas, sužalotas ar kitaip prarastas. Norint nustatyti, kokio dydžio šis ekvivalentas turėtų būti, padarytą žalą reikia įvertinti pinigais. Žala, įvertinta pinigais, yra vadinama nuostoliais (angl. *damages*).⁴⁵ Vadinasi, nuostoliai turėtų būti apibūdinami kaip turtinis, piniginis asmens praradimų įvertinimas, t. y. kaip pinigais išreikšta prarasto, sunaikinto ar sužaloto turto vertė, kitokios asmens piniginės išlaidos, turėtos siekiant kompensuoti ar atstatyti ankstesnę pažeisto objekto būklę.⁴⁶

Sąvoka „nuostoliai“, vartojama civilinėje teisėje, skiriasi nuo tapačių sąvokų, vartojamų ekonomikos moksle ir realioje ūkinėje praktikoje, nes nuostoliai, suvokiami kaip ekonominė kategorija, nebūtinai yra neteisėtų veiksmų padarinys, tuo tarpu juridine prasme nuostoliai yra neteisėtais veiksmais sukeltos neigiamos pasekmės nukentėjusiojo turtinei sričiai.⁴⁷

„Nuostolių“ sąvoka gali būti vartojama ne tik žalos piniginės išraiškos prasme, bet ir pažymint sutartinės atsakomybės formos skirtumą nuo deliktinės atsakomybės, nes LR CK 6.245 str. 4 d. nurodyta, kad deliktinės atsakomybės atveju atsiranda turtinė prievolė dėl žalos, kuri nesujusi su sutartiniais santykiais. Taigi, deliktinės atsakomybės atveju kalbama apie žalos atlyginimą, o sutartinės atsakomybės atvejais – apie nuostolių atlyginimą.

Atsakomybė nuostolių atlyginimo forma atsiranda tada, kai asmuo patiria nuostolių dėl civilinio teisinio santykio pažeidimo, t. y. patiria neigiamų pasekmių savo turtinėje srityje. Nuostoliais laikomas bet kuris kreditoriaus turtinių gėrybių sumažėjimas, kurio negalima atstatyti natūra. Kai pradinės padėties natūra atstatyti negalima, atsiranda pareiga atlyginti nuostolius, t. y. kompensuoti turtinių gėrybių sumažėjimą pinigais. Tačiau nuostoliai atsiranda ne tik tai sumažėjus kreditoriaus turtinėms gėrybėms natūra. Būna atvejų, kai pažeidus prievolę sumažėja kreditoriaus piniginės lėšos. Pvz., tiekėjas pagal tiekimo sutartį nepatiekė pirkėjui žaliavos, o šis negalėjo pagaminti produkcijos ir patiekti ją pagal tiekimo sutartį. Dėl šių priežasčių jis turėjo mokėti netesybas, kurios nurodytuose atveju yra nuostoliai.⁴⁸ Tad labai logiškas yra žalos skirstymas pagal neteisėto veikimo ar neveikimo ir žalos santykį. Remiantis šiuo kriterijumi, jau nuo Senovės Romos laikų yra žinomas žalos skirstymas į tiesioginę – realią žalą (angl. *direct damage*) ir netiesioginę

⁴⁵ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P.143.

⁴⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P.143-144.

⁴⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 205-206.

⁴⁸ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 432.

žalą – negautas pajamas (angl. *lost profit*).⁴⁹ Kadangi žala, įvertinta pinigais, laikoma nuostoliais, tai nuostoliai taip pat, kaip ir žala, yra skirstomi į tiesioginius (realius) ir netiesioginius. Kad nuostoliai susideda iš šių dviejų rūšių yra įtvirtinta ir LR CK 6.249 str. 1 d., pagal kurią žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.

Tiesioginiai, taip pat vadinami pozityviais, nuostoliai pasireiškia esamų turtinių vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažėjimu ar turtinės padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį. Tokiems nuostoliams priklauso išlaidos, kurias turėjo žalą patyręs asmuo, atkurdamas savo pažeistą, prarastą ar sugadintą turtą.⁵⁰ Tai žalingų pasekmių tiesiogiai nulemtos ir dėl to būtinos išlaidos nuostoliui pašalinti.⁵¹

Netiesioginiai nuostoliai yra dėl neteisėtų veiksmų patiriamos išlaidos arba turto sumažėjimas. Netiesioginiai (negatyvūs) nuostoliai pasireiškia tam tikrų materialiujų vertybių negavimu, negauta nauda. Jie apima negautas pajamas, kurias asmuo būtų gavęs, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Negautos pajamos yra praradimai, atsirandantys dėl žalos padarymo pagrindiniam objektui, kuris yra naudojamas pelniui, pajamoms gauti.⁵² Tai yra kreditoriaus numatytos ir realiai tikėtinos gauti sumos, kurias gauti sutrukdė skolininko neteisėti veiksmai. Kaip rodo Lietuvos teismų praktika, netiesioginiai nuostoliai (negautos pajamos) atlyginami tik atsižvelgiant į jų buvimo realumą. Bylos šalis, reikšdama reikalavimą dėl negautų pajamų priteisimo, turi būti tikra, jog ji patyrė faktinių nuostolių, pasireiškiančių negautomis pajamomis, dėl sutarties kontrahento veiksmų pasekmių. Šiuo atžvilgiu teisiškai reikšmingos sutartinės atsakomybės taikymo galimumui visos nustatytinos bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, padaryti nuostoliai, šių sąlygų priežastinis ryšys, taip pat žalą padariusiojo bei atsakingo asmens kaltė.⁵³ Būtina atsižvelgti į realias kreditoriaus galimybes gauti tokių pajamų, jo ankstesnes pajamas, taip pat jo pasirošimą ir priemones, kurių jis ėmėsi siekdamas tokių pajamų.⁵⁴ Kadangi negautos pajamos reiškia negautą pelną, t. y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo padėtis, todėl jas

⁴⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 144.

⁵⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 206.

⁵¹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 192.

⁵² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 144.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės įmonė Valstybės turto fondas v. UAB "Bandužiai"*, Nr. 3K-3-1177/2003, kategorija 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

⁵⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 342.

skaičiuojant turi būti atmetamos išlaidų, kurių būtų turėjęs nukentėjęsysis, pvz., mokesčiai ir kitokios išlaidos. Jų dydį turi įrodyti ieškovas.⁵⁵

Prie nukentėjusiojo negautų pajamų taip pat gali būti priskirta nauda, kurią gavo atsakingas asmuo (skolininkas) dėl savo neteisėtų veiksmų (LR CK 6.249 str. 2 d.). Teismas gali pripažinti kreditoriaus nuostoliais atsakovo gautą naudą, jeigu konstatuoja, kad kreditoriaus turtinis interesas dėl teisių pažeidimo nukentėjo tokiu mastu, kiek neteisėtai veikęs asmuo gavo naudos. Pvz., panaudodamas kito asmens kūrinį arba atskleidęs komercinę paslaptį asmuo neteisėtai gauna atlyginimą. Taigi, tokiais atvejais atsakovo nauda iš esmės yra nukentėjusiojo negautos pajamos.

Be to, LR CK 6.258 str. 5 d. (analogiška nuostata įtvirtinta ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.5 str.) nustato, kad, jeigu šalis nutraukė sutartį dėl to, kad kita šalis ją pažeidė, ir per protingą terminą sudarė nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį, ji turi teisę reikalauti iš sutartį pažeidusios šalies kainų skirtumo bei kitų vėliau atsiradusių nuostolių atlyginimo. Šie nuostoliai prie netiesioginių nuostolių priskiriami, kuomet yra sudaryta, pvz. pirkimo – pardavimo ar paslaugų sutartis, kurios skolininkas nevykdo, o kreditorius sudaro tokią pačią sutartį su kitu skolininku. Dėl kainų pasikeitimo, infliacijos tokiu atveju, jei kreditorius perka prekes, jam gali tekti mokėti brangiau (šiuo atveju netiesioginiai nuostoliai pasireišk kaip papildomos kreditoriaus išlaidos), ir atvirkščiai, jei parduoda – gali parduoti pigiau, nei būtų pardavęs pirmajam skolininkui (šie nuostoliai pasireišk kaip negautos pajamos). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. gruodžio 8 d. nutartyje civilinėje byloje *Valstybės įmonė Valstybės turto fondas v. UAB "Bandužiai"* yra pasisakęs, kad negautos pajamos parduodamo turto atžvilgiu yra dvejopo pobūdžio: negauta parduodamos prekės kaina kontrahentui neįvykdžius pirkimo – pardavimo sutarties bei parduodamo turto vertės praradimas, kuomet prekė vėliau kitam pirkėjui parduodama už mažesnę kainą (LR CK 6.258 str. 5 d.). Todėl sprendžiant, ar ieškovas iš tikrųjų negavo pajamų, kurių jis galėjo pagrįstai tikėtis, turi būti atsižvelgiama į parduodamo daikto rinkos vertę bei vertės pokytį. Tai pagrindinis kriterijus, apsprendžiantis, esant parduodamo daikto vertės praradimui, netiesioginių nuostolių (negautų pajamų) dydį. Jeigu, nesant jokių ypatingų aplinkybių, dėl kurių galėjo objektyviai sumažėti parduodamo daikto vertė ir nepraėjus pakankamai ilgam laikui tarpui nuo pirmosios pirkimo – pardavimo sutarties sudarymo, kuomet pirkėjas neįvykdo sutarties, daikto pardavėjas antrą kartą sudaro pirkimo – pardavimo sutartį už žymiai mažesnę kainą, tokiu atveju pardavėjas turi teisę reikalauti iš prievolės neįvykdžiusio pirmojo pirkėjo kainų skirtumo kompensavimo, bet tik tuomet, jei įrodytų, jog parduodamas daiktą antrajam pirkėjui pardavėjas buvo iš tiesų suinteresuotas

⁵⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 342.

ir įdėjo maksimalias pastangas tam, kad tas daiktas antrajam pirkėjui būtų parduotas kuo aukštesne kaina.⁵⁶

Prie netiesioginių nuostolių taip pat priskirtinos išlaidos, atsiradusios kaip padarytos žalos papildomas rezultatas arba yra būtinos siekiant žalos atlyginimo. Tokios išlaidos yra nurodytos LR CK 6.249 str. 4 d.: 1) protingos išlaidos, skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti; 2) protingos išlaidos, susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu; bei 3) protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka. Šios išlaidos nėra tiesiogiai sąlygotos žalingų pasekmių, tačiau jos yra skirtos kreditoriaus prarasto turto apsaugai, įvertinimui ir atkūrimui. Esminis išlaidų požymis yra tas, kad dėl susidariusios padėties kreditorius yra priverstas jas daryti. Todėl gali būti atlyginamos tik tos išlaidos, kurios buvo būtinai reikalingos ir yra protingo dydžio. Neprotingas išlaidas (pvz., nukentėjusiajam žalos dydžiui nustatyti samdžius kelis ekspertus, nors šitai galėjęs padaryti ir vienas ekspertas) teismas, remdamasis protingumo kriterijumi, sumažina.⁵⁷

Aukščiau buvo kalbėta tik apie materialių (turtinių) vertybių praradimą ir jų atlyginimą, tačiau nereikėtų pamiršti ir neturtinės žalos, kurios atlyginimo galimybės Lietuvoje sutartiniuose santykiuose yra gana ribotos. Pagal LR CK 6.250 str. 1 d. neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Nors apibrėžime įvardintos pasekmės daug dažniau kyla iš deliktų, tačiau ir kilus sutartinei atsakomybei yra atvejų, kada galima reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Neturtinės žalos atlyginimas ypač aktualus, kai pažeidžiamos sutartys, turėjusios kreditoriui suteikti tam tikrus emocinius ar dvasinius išgyvenimus (pvz., turizmo paslaugų sutartys). Sutarties pažeidimo atveju neturtinė žala gali pasireikšti asmens dvasiniu sukrėtimu, emociniais išgyvenimais, reputacijos pablogėjimu ir pan. Neturtinė žala, išreikšta pinigais, priskiriama prie bendrųjų nuostolių, todėl jų dydis neįrodinėjamas, o nustatomas teismo pagal įstatymuose įtvirtintus kriterijus. Lietuvoje neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Jeigu įstatyme specialiai jos atlyginimas nenustatytas, ji neatlyginama. LR CK numato vos kelis neturtinės žalos atlyginimo atvejus, kai šalis sieja sutartiniai santykiai: nukentėjusysis gali reikalauti atlyginti ir neturtinę žalą, kai sudarytas sandoris yra pripažįstamas negaliojančiu dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių (LR CK 1.91 str. 4 d.), taip pat, kai sudarius turizmo paslaugų sutartį, dėl

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės įmonė Valstybės turto fondas v. UAB "Bandužiai"*, Nr. 3K-3-1177/2003, kategorija 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

⁵⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 343.

netinkamo sutarties vykdymo, už kurį atsako kelionės organizatorius, turisto pagrįsti ir protingi lūkesčiai neišsipildo ir dėl to turistai lieka kelione nepatenkinti (LR CK 6.754 str. 5 d.) bei, kai draudikas atskleidžia konfidencialią informaciją apie draudėją, apdraustą asmenį ar naudos gavėją (LR CK 6.995 str.). Lietuvos teismų praktika dėl neturtinės žalos priteisimo sutartiniuose santykiuose nors ir labai negausi, tačiau tokių atvejų kai neturtinė žala buvo priteista yra.⁵⁸

Vertinant nuostatą, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais, iškyla klausimas, ar šalys gali šią įstatymo normą ignoruoti ir numatyti neturtinės žalos atlyginimą sutartyje. Nors įstatyme tiesioginio draudimo dėl negalimumo susitarti dėl neturtinės žalos atlyginimo nėra, tačiau LR CK 6.252 str. 2 d. įtvirtinta, kad šalys savo susitarimu negali pakeisti imperatyviųjų teisės normų, nustatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį. Šalys tarpusavio sutartyje gali išspręsti tik tuos civilinės atsakomybės klausimus, kurie yra sureguliuoti dispozityviomis teisės normomis. Tad norint atsakyti į klausimą dėl galimumo susitarti dėl neturtinės žalos atlyginimo, reikia išsiaiškinti, ar LR CK 6.250 str. 2 d. įtvirtinta nuostata yra imperatyvi. Įstatymų leidėjas, nurodydamas, kad tik įstatymų nurodytais atvejais yra galimas neturtinės žalos atlyginimas, šia nuostata tuo pačiu tarsi paneigia kitų alternatyvų, tokių kaip susitarimo dėl neturtinės žalos atlyginimo, galimybę. Vadinasi, LR CK 6.250 str. 2 d. reikėtų suprasti kaip imperatyvią teisės normą, todėl šalių susitarimą dėl neturtinės žalos atlyginimo kitais, nei įstatyme numatytais atvejais, reikėtų laikyti negaliojančiu.

Autoriaus nuomone, nuostata, kad neturtinė žala yra atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais nevisiškai atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. įtvirtintą žalos atlyginimo principą. Jis turėtų būti suprantamas kaip nurodymas priimti tokius įstatymus, kuriuose būtų numatytas žalos atlyginimas visais atvejais, kada ji padaryta. Tuo tarpu LR CK 6.250 str. 2 d. nurodoma, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nurodytais atvejais, o tai reiškia, kad kitais atvejais neturtinė žala nekompensuojama. Ši nuostata žymiai susiaurina asmens galimybes gauti visišką nuostolių atlyginimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tarptautiniai sutarčių teisės aktai, kuriais remiantis buvo parengta LR CK sutarčių teisės dalis numato gerokai platesnę neturtinės žalos atlyginimą. Europos sutarčių teisės principų 9.501 str. numatyta, kad sutarties pažeidimu padaroma žala sudaro tiesioginę žala, neturtinę žala ir būsimoji žala. Taigi be tradiciškai žinomų tiesioginių nuostolių ir negautų pajamų, į nuostolių dydį įtraukti ir dėl dvasinių išgyvenimų kilę nuostoliai. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.2. str. 2 d. taip pat numatyta, kad dėl

⁵⁸ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Gediminas Vilmantas Janušauskas, Diana Janušauskienė ir Kristina Janušauskaitė v. UAB „Novaturas“*, Nr. 3K-3-524/2004, kategorija 16.9.; 39.6.2.13.; 39.7.; 49.3.; 54.

sutarties nevykdymo patirta žala gali būti ir nepiniginė, apimanti dvasinius išgyvenimus ir emocinę depresiją. Remiantis šiais teisės aktais, atlyginama tokia žala, kurią, kaip sutarties neįvykdymo padarinius, sutartį pažeidusi šalis numatė ar galėjo numatyti sutarties sudarymo metu (Europos sutarčių teisės principų 9.503 str. ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.4 str.). Kadangi aiškinant ir taikant Lietuvos Respublikos sutarčių teisės normas, būtina remtis minėtais tarptautiniais dokumentais, siūlytina išplėsti neturtinės žalos atlyginimo sutartiniuose santykiuose galimybes Lietuvos Respublikoje ir nuostatą, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais, pakeisti į nuostatą, kad atlyginama tik tokia neturtinė žala, kurią šalis, turinti atlyginti nuostolius, numatė ar galėjo protingai numatyti sudarydama sutartį, kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę.

Taigi, remiantis aukščiau išdėstyta medžiaga, dėl sutarties neįvykdymo nukentėjusioji šalis turi teisę į nuostolių, kurie susideda iš tiesioginių išlaidų, negautų pajamų, atsakovo gautos naudos, kainų skirtumo, netiesioginių išlaidų, atsiradusių kaip padarytos žalos papildomas rezultatas, bei įstatymų numatytais atvejais neturtinės žalos, atlyginimą.

3.2. Nuostolių požymiai ir skirtumai nuo netesybų

Kadangi nuostoliai nėra vienintelė sutartinės atsakomybės forma, norint visapusiškai ir išsamiai suprasti nuostolių esmę bei jų taikymo ypatumus, tikslinga aptarti, kuo jie skiriasi nuo kitos sutartinės atsakomybės formos - netesybų, taip išryškinant tik nuostoliams būdingus bruožus.

Atsakomybė nuostolių atlyginimo forma atsiranda tada, kai asmuo patiria nuostolių dėl sutarties pažeidimo, t. y. patiria neigiamų pasekmių savo turtinėje srityje. Tuo tarpu sutartį pažeidusi šalis netesybas turi sumokėti net tuo atveju, jei kita šalis dėl sutarties pažeidimo nepatyrė jokių nuostolių (žinoma, tik tuo atveju, jei šalys netesybas buvo numačiusios sutartyje). Tad galima daryti išvadą, kad netesybų išieškojimo atveju nereikia įrodinėti visų civilinės atsakomybės pagrindų (nereikia, kad būtų nuostoliai ir priežastinis ryšys tarp sutarties pažeidimo ir atsiradusių nuostolių). Tam, kad būtų atlyginti nuostoliai turi būti nustatytos visos civilinės atsakomybės sąlygos. Šiuo atžvilgiu netesybos, gresiančios sutarties pažeidimo atveju, labiau skatina skolininką įvykdyti prievolę, o kreditoriui tarnauja kaip prievolės įvykdymo užtikrinimo priemonė, atlyginama net tuo atveju, jei kreditorius žalos dėl sutarties neįvykdymo nepatiria arba neturi įrodymų, kad ją patyrė.

Be to, išieškant nuostolius, kreditorius turi įrodyti ne tik tai, kad jų patyrė, bet dar reikia apskaičiuoti jų tikslų dydį, nes nuostoliai, priešingai nei netesybos, nėra iš anksto nustatytas,

apibrėžtas ir šalims žinomas dydis. Žinoma, šalys gali susitarti dėl nuostolių konkretaus dydžio arba tam tikrų konkrečių nuostolių atlyginimo, tačiau realūs nuostoliai paaiškėja tik neįvykdžius sutarties ar netinkamai ją vykdant – kreditorius yra priverstas daryti tam tikras būtinas išlaidas, nuostoliai gali didėti skolininkui laiku nevykdant prievolės atlyginti žalą (pvz., negautos pajamos).

Nuostoliai yra objektyvus sutarties pažeidimo rezultatas. Jie negali būti diferencijuojami pagal atitinkamų prievolių reikšmingumą⁵⁹ ar pagal tai, kokia sutarties sąlyga pažeista. Tuo tarpu netesybų atveju gali būti nustatomos skirtingos baudos ar delspinigiai už skirtingus pažeidimus.

Nuostoliams ir netesyboms išieškoti yra nustatyti skirtingi ieškinio senaties terminai. Ieškiniams dėl nuostolių atlyginimo yra nustatytas trejų metų ieškinio senaties terminas (LR CK 1.125 str. 8 d.), o ieškinį dėl netesybų išieškojimo asmuo gali pareikšti per sutrumpintą šešių mėnesių terminą (LR CK 1.125 str. 5 d.). Šiuo atžvilgiu įstatymas kreditoriui suteikia palankesnes sąlygas nuostolių išieškojimui.

Taigi, nuostoliai nėra iš anksto žinomas ar apibrėžtas dydis, jie išaiškėja tik po sutarties pažeidimo kaip objektyvus sutarties neįvykdymo rezultatas ir tam, kad jie būtų atlyginti turi būti nustatytos visos sutartinės atsakomybės sąlygos bei apskaičiuotas tikslus jų dydis.

3.3. Nuostolių atlyginimo funkcijos

Kadangi nuostoliai yra viena iš sutartinės civilinės atsakomybės formų, tai jų atlyginimo funkcijos (tikslai) yra tos pačios.

Pagrindinė nuostolių atlyginimo funkcija yra kompensacinė. Tai reiškia, kad pagrindinis nuostolių atlyginimo tikslas, jų kompensavimo paskirtis yra šalies atstatymas į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jei sutartis būtų buvusi įvykdyta tinkamai. Už tą patį sutarties pažeidimo faktą nuostoliai negali būti išieškomi du kartus, kreditorius taip pat negali reikalauti atlyginti nuostolių, atsiradusių jam pačiam atitinkamomis aplinkybėmis nesiėmus protingų veiksmų, kurie būtų padėję nuostolius sumažinti. Apskaičiuojant nuostolių dydį, atsižvelgiama į mokesčių įstatymus, ir paprastai iš apskaičiuotos sumos yra atimama suma, kurią kreditorius normaliomis sąlygomis būtų sumokėjęs mokesčių forma. Visos šios taisyklės įgalina išvengti nepagrįsto kreditoriaus praturtėjimo. Kompensacinė nuostolių funkcija sąlygoja ir vieną iš pagrindinių nuostolių atlyginimo principų – visiško nuostolių atlyginimo principą. Nukentėjusiajai šaliai turi būti atlyginta visa jai padaryta žala, kompensuoti visi praradimai, tačiau dėl to ji neturi nepagrįstai praturtėti. Taigi,

⁵⁹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 435.

nuostolių atlyginimu siekiama, kad nukentėjusioji šalis būtų sugrąžinta į padėtį, kurioje ji būtų atsidūrusi, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (tiek, kiek tai leidžia piniginis nuostolių pobūdis). Nuostolių atlyginimu nesiekama nubausti sutarties neįvykdžiusį asmenį. Net jei kai kuriose situacijose šalį, ketinančią pažeisti sutartį, nuo to ją sulaiko mintis apie nuostolių atlyginimą, arba šalis, pažeidusi sutartį, dėl nuostolių atlyginimo patiria žymų savo turto sumažėjimą, šios pasekmės niekada nėra pagrindinis nuostolių kompensavimo tikslas. Pvz., jei šalis dėl sutarties pažeidimo realių nuostolių nepatyrė, jai gali būti priteisti tik nominalūs nuostoliai (angl. *nominal damages*). Arba, jei prekių pirkimo-pardavimo sutarties pažeidimo atveju pirkėjas turi galimybę nusipirkti tokias pačias prekes už tokią pačią ar žemesnę kainą, nuostoliai nebus atlyginami.⁶⁰

Tačiau kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija nepaneigia kitos, papildomos, jos funkcijos – prevencinės. Supratimas, kad sutarties neįvykdymas sukels pareigą atlyginti nuostolius, t. y. patirti tam tikrų išlaidų, veikia prevenciškai. Tačiau ši funkcija, lyginant su kompensacine funkcija, pripažįstama antraeile.

Kai kurie autoriai išskiria civilinės atsakomybės informacinę ir stimuliavimo funkcijas. Kalbant apie nuostolių atlyginimą, informavimas ir stimuliavimas yra labiau lydimieji reiškiniai, nes nuostolių atlyginimu specialiai šių tikslų nėra siekiama. Faktai, kad fizinis ar juridinis asmuo nesilaiko savo sutartinių įsipareigojimų gali sukurti tokio asmens, kaip nepatikimo ar nesąžiningo partnerio įvaizdį. Tai informuoja galimus tokio asmens kontrahentus, skatina juos būti atsargesniais sudarant sandorius su tokiais asmenimis. Realus ir efektyvus sutartinės civilinės atsakomybės taikymas (tai reiškia ir nuostolių atlyginimą) skatina sutartinių santykių subjektus vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus. Dėl to stiprėja sutartinių santykių stabilumas, auga verslo partnerių pasitikėjimas vienas kitu, o tai skatina sąžiningą ir stabilų verslą. Šiuo atveju informacinė ir stimuliavimo funkcija nelaikytina savarankiška, o tik kaip sutartinės atsakomybės taikymo pasekmė.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad pagrindinė nuostolių atlyginimo funkcija yra kompensacinė, tačiau nereikėtų nuvertinti ir prevencinės bei stimuliavimo ir informavimo funkcijų, laikytinų antraeilėmis (papildomomis) nuostolių atlyginimo funkcijomis.

⁶⁰ Stone R. The Modern Law of Contract. London: Canvendish Publishing Limited, 2005. P. 539-540.

3.4. Nuostolių atlyginimo principai

Kaip minėta ankstesniame skyriuje, pagrindinė kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija sąlygoja esminį jų atlyginimo principą – visiško nuostolių atlyginimo principą. Tai tradicinis visuotinai pripažintas ir taikomas civilinės teisės principas.

UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.2 str. įtvirtinta, kad dėl sutarties nevykdymo padaryta žala nukentėjusiajai šaliai turi būti atlyginama visiškai. Tokia žala apima bet kokius patirtus nuostolius ir negautas pajamas, įskaitant ir tas, kurios atsirado siekiant išvengti žalos ar išlaidų. Tokia žala gali būti nepiniginė, kuri apima, pvz., dvasinius išgyvenimus ar emocinę depresiją. Beveik analogiška nuostata įtvirtinta ir LR CK 6.251 str. 1 d., kurioje nurodyta, kad nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai arba sutartis nustato ribotą atsakomybę.

Visiško nuostolių atlyginimo principas reiškia, jog žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado. Jeigu atlyginama daugiau nei iš tikrųjų padaryta žalos, šis principas pažeidžiamas, nes civilinė atsakomybė tokiu atveju atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją. Tai, ką nukentėjusysis gavo daugiau, nei jam padaryta nuostolių, gali būti kvalifikuojama kaip nepagrįstas praturtėjimas. Ir atvirkščiai, ne visiškas žalos atlyginimas taip pat pažeistų aptariamą principą, nes civilinė atsakomybė ne visiškai atliktų kompensavimo funkciją. Kad šis principas nebūtų pažeistas, nukentėjusysis privalo tiksliai įrodyti jam padarytos žalos dydį. Tik išimtiniais atvejais, kai žalos tiksliai įrodyti objektyviai neįmanoma, teismas turi teisę pats nustatyti galutinį žalos dydį.⁶¹

Įstatyminė visiško nuostolių atlyginimo paskirtis yra, atsakingam už padarytą žalą asmeniui (skolininkui prievolėje) atlyginus tiesioginius ir (ar) netiesioginius nuostolius, grąžinti šalis į iki teisės pažeidimo (prievolės neįvykdymo) buvusią padėtį, adekvačiai kompensuojant nukentėjusiajam asmeniui (kreditoriui) jo patirtą nuostolių dydį.⁶²

Net ir būdamas pagrindiniu, visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutus – LR CK 6.251 str. 1 d. numato šio principo išimtį – ribotos atsakomybės galimybę. Tokia išimtis gali būti numatyta įstatyme arba šalys ribotos atsakomybės sąlygą gali įtraukti į sudaromą sutartį. Sutartinė atsakomybė gali būti ribojama įvairiais būdais. Pvz., gali būti nurodyta, kad atlyginami tik

⁶¹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 346.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės įmonė Valstybės turto fondas v. UAB "Bandužiai"*, Nr. 3K-3-1177/2003, kategorija 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

tiesioginiai nuostoliai, o negautos pajamos neatlyginamos, gali būti numatytas maksimalus atlygintųjų nuostolių dydis ir pan.

Šalių teisė riboti savo civilinę atsakomybę taip pat nėra absoliuti. LR CK 6.252 str. 1 d. numatyta, kad šalys neturi teisės riboti civilinės atsakomybės, jeigu žala padaroma tyčia ar dėl didelio neatsargumo. Be abejo, nuostolių atlyginime turi būti vadovaujama ir vienais iš pagrindinių civilinės teisės principų – teisingumu, protingumu ir sąžiningumu. Pagal LR CK 1.5 str. 2 d. šalys, nustatydamos savo tarpusavio teises ir pareigas, turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Tad, nustačius, kad šalių susitarimas riboti atsakomybę neatitinka šių principų (pvz. savo atsakomybę vartotojui vienašališkai riboja paslaugų teikėjas), toks susitarimas gali būti pripažintas negaliojančiu.

Dar viena visiško nuostolių atlyginimo principo išimtis numatyta LR CK 6.251 str. 2 d., kurioje teigiama, kad atsižvelgdamas į civilinės atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį, jų tarpusavio santykius teismas gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Teismas tai gali padaryti tiek savo iniciatyva, tiek atsakovo prašymu. Ši norma teismui leidžia įgyvendinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus tais atvejais, kai visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimas sukeltų atsakovui arba kitiems asmenims labai sunkių padarinių, todėl visiškas nuostolių atlyginimas pažeistų šiuos principus. Tačiau, kadangi nustato visiško nuostolių atlyginimo principo išimtį, ši norma turi būti taikoma labai atsargiai, ir tik išimtiniais atvejais, kai sąžiningumas, teisingumas ir protingumas iš tiesų reikalauja sumažinti nuostolių dydį.⁶³

Taigi, pagrindinis nuostolių atlyginimo principas yra visiško nuostolių atlyginimo principas, tačiau, atsižvelgiant į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, jis gali būti ribojamas. Ši situacija kartais vadinama visiško nuostolių atlyginimo ir teisingo žalos atlyginimo (angl. *just compensation*) principų konfliktu. Tai reiškia, kad žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, taikant visiško nuostolių atlyginimo principą, o stengiantis ją atlyginti protingai ir sąžiningai (angl. *reasonable and fair compensation*).⁶⁴

⁶³ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 347.

⁶⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 144.

3.5. Nuostolių atlyginimo sąlygos

Kadangi civilinė atsakomybė atsiranda tik esant tam tikrai juridinių faktų visumai, t. y. egzistuojant tam tikroms sąlygoms, reikia išsiaiškinti, kokias sąlygas būtina nustatyti nuostolių atlyginimo atveju.

LR CK įvardija šias civilinės atsakomybės sąlygas:

1. Neteisėti veiksmai (LR CK 6.246 str.);
2. Priežastinis ryšys (LR CK 6.247 str.);
3. Kaltė (LR CK 6.248 str.);
4. Žala ir nuostoliai (LR CK 6.249 str.).

Toliau tikslinga bent trumpai aptarti kiekvienos iš šių sąlygų nustatymo specifiką norint išieškoti nuostolių atlyginimą.

3.5.1. Neteisėti veiksmai

Sutartinė civilinė atsakomybė gali atsirasti tik tada, kai asmens veiksmai nesiderina su teisės nustatytu elgesio standartu. Jeigu asmens veikla teisės požiūriu yra nepriekaištinga, jo civilinė atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl veiklos, yra negalima. Neteisėtumas civilinėje teisėje daugeliu atvejų yra reliatyvi sąvoka, priklausanti nuo daugelio konkrečių aplinkybių. Antai tas pats veiksmas vienais atvejais gali būti teisėtas, kitais – neteisėtas.⁶⁵

Sutartiniuose teisiniuose santykiuose konkrečias šalių teises ir pareigas nustato įstatymai ir sutartis. Be to, šalys privalo laikytis bendro pobūdžio reikalavimų – sąžiningumo, ekonomiškumo ir pan., kurie taip pat neretai numatyti įstatyme. Neteisėtų veiksmų, kaip įstatymo, sutarties ar bendro pobūdžio pareigos pažeidimo samprata įtvirtinta ir LR CK 6.246 str. 1 d., kurioje nustatyta, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai.

Veiksmų neteisėtumas reiškia asmeniui nustatytos teisinės pareigos pažeidimą. Teisinė pareiga gali būti pažeidžiama suteikta teise naudojantis ne pagal paskirtį arba peržengiant leistinas

⁶⁵ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 103.

ribas, t. y. piktnaudžiaujant teise.⁶⁶ Neteisėtumas gali pasireikšti dvejopai – neteisėtais aktyviais veiksmais (veikimu) arba neteisėtu pasyviu elgesiu (neveikimu). Neveikimas yra neteisėtas elgesys tik tada, kai skolininkas turėjo pareigą veikti, bet jos nevykdė dėl nepateisinamų priežasčių.⁶⁷

Sutartiniuose santykiuose dažniausiai neteisėti veiksmai pasireiškia sutarties pažeidimu (ang. *breach of contract*). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sutartinei atsakomybei atsirasti veiksnu neteisėtumo sąlyga nėra taip svarbi. Užtenka pasakyti, kad bet koks sutarties nevykdymas ar netinkamas vykdymas yra *a priori* teisės normų pažeidimas. Be to, nustatant veiksnu priešingumą teisei sutartiniuose santykiuose gali būti situacijų, kai skolininkas pažeidžia sutarties sąlygą, niekaip nereguliuotą nei dispozityvia norma, nei komercinių papročių, nei įprastai reikiamais reikalavimais, nes šalys gali reguliuoti savo tarpusavio santykius išimtinai sutarties nuostatomis, sudaryti įstatymuose neapartas sutartis. Tokiu atveju sunku būtų nustatyti, ką gi skolininkas konkrečiai pažeidė. Todėl veiksnu neteisėtumą čia reikėtų vertinti kaip sutarties sąlygos pažeidimą apskritai.⁶⁸

Taigi, sutartinės atsakomybės atsiradimo pagrindas yra sutarties pažeidimas, kuris, kaip įtvirtinta LR CK 6.205 str. ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.1.1 str. gali pasireikšti trejopai: 1) visišku sutarties neįvykdymu; 2) netinkamu sutarties įvykdymu; ar 3) sutarties įvykdymo termino praleidimu. Skirtingose sutartyse šie pažeidimai pasireiškia nevienodai: vienaip jie pasireiškia prekių pirkimo – pardavimo sutartyse, kitaip – pasaugos sutartyse.

Visišku sutarties neįvykdymu laikomas jos esminių sąlygų neįvykdymas, pvz., pardavėjo atsisakymas perduoti pirkėjui turtą, pirkėjo atsisakymas sumokėti už nusipirktą turtą. Esant visiškam sutarties neįvykdymui, sutarties šalis negauna to, ko ji tikėjosi ir ką turėjo teisę gauti pagal sutartį.

Visišku sutarties neįvykdymu reikėtų laikyti ir skolininko pasiūlymą įvykdyti prievolę dalimis, kai tokios galimybės nei sutartis, nei įstatymas nenumato. Kreditoriui atsisakius priimti dalinį įvykdymą, sutartis laikoma visiškai neįvykdyta. Jeigu dalinį įvykdymą kreditorius priima, sutartis laikoma pažeista netinkamu prievolės įvykdymu.⁶⁹ UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 6.1.3 str. 2 d. nustatyta, kad skolininkas privalo kompensuoti tiek nuostolius, tiek kitas išlaidas, kurias kreditorius patyrė dėl prievolės įvykdymo dalimis.

⁶⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 182-183.

⁶⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 336.

⁶⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 183.

⁶⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 119-120.

Netinkamas sutarties įvykdymas apima įvykdymą praleidus terminą, taip pat kitokių sutarties sąlygų pažeidimus, pvz., turto kokybės reikalavimo pažeidimus. Tokiu atveju, kreditorius, nors ir gauna tai, ką turėjo gauti pagal sutartį, tačiau gauna turtą arba ne laiku, arba ne visą, arba ne tokios kokybės, kokios turėjo gauti.⁷⁰ Netinkamo sutarties įvykdymo trūkumus skolininkas gali pašalinti savo sąskaita, pvz., pakeisti nekokybišką prekę kokybiška, ištaisyti prekės ar darbų trūkumus ir pan. LR CK 6.208 str. 1 d. yra nurodyti atvejai, kuriais sutarties įvykdymo trūkumai gali būti pašalinti. Tačiau, nors įvykdymo trūkumai ir buvo pašalinti, nukentėjusioji šalis turi teisę į patirtų nuostolių atlyginimą (LR CK 6.208 str. 4 d.).

Sutarties įvykdymo termino praleidimo samprata bei teisinės pasekmės šiek tiek skiriasi priklausomai nuo to, kuri sutarties šalis jį praleido.

Skolininko praleisto termino pasekmės reglamentuojamos LR CK 6.260 str. ir 6.261 str. Laikoma, kad skolininkas praleido terminą, jeigu jis prievolės neįvykdo per nustatytą terminą. Tokiu atveju, skolininkas atsako kreditoriui už dėl termino praleidimo padarytus nuostolius, o taip pat ir už atsitiktinai atsiradusį po termino praleidimo negalimumą įvykdyti prievolę. Jeigu dėl to, kad skolininkas praleido įvykdymo terminą, kreditorius nesuinteresuotas, kad prievolė būtų įvykdyta, tai kreditorius turi teisę atsisakyti priimti įvykdymą ir reikalauti nuostolių atlyginimo. Tačiau skolininkas turi teisę įrodyti, kad kreditorius tebėra suinteresuotas, todėl privalo priimti prievolės įvykdymą. Kai skolininkas praleidžia pinigines prievolės mokėjimo terminą, kreditorius turi teisę į įstatymų ar sutarties nustatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais nuostoliais, nereikalingais įrodinėti. Tačiau, kai įvykdymo terminą praleidžia pats kreditorius, tokiu atveju teisę į palūkanas jis praranda – LR CK 6.262 str. 3 d. nustatyta, kad pagal piniginę prievolę skolininkas neprivalo mokėti palūkanų už kreditoriaus praleisto termino laiką. Kreditorius laikomas praleidusiu terminą nepagrįstai atsisakęs priimti tinkamą prievolės įvykdymą, kurį skolininkas pasiūlė laiku. Laikoma, kad sutarties vykdymo terminą kreditorius praleido ir tais atvejais, kai jis neatlieka veiksmų, iki kurių atlikimo skolininkas negali įvykdyti savo prievolės. Tais atvejais, kai kreditorius praleidžia terminą, tai nelaikoma skolininko sutartinės pareigos pažeidimu, todėl skolininko atsakomybė negalima. Kadangi, dėl kreditoriaus kaltų veiksmų skolininkas gali patirti nuostolių, pvz., kreditoriaus nepagrįstai atsakytos priimti, prekės sugedo. Todėl skolininkas turi teisę reikalauti, kad kreditorius jam atlygintų nuostolius, padarytus praleidus terminą. Tačiau kreditoriui

⁷⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 120.

suteikiama teisė įrodyti, kad terminą jis praleido ne dėl savo kaltės. Įrodęs savo nekaltumą, kreditorius neprivalo atlyginti skolininko patirtų nuostolių.⁷¹

Kaip įtvirtinta LR CK 6.256 str. 3 d., tinkamą sutartinės prievolės įvykdymą gali apibrėžti ne tik sutartis, bet ir tam tikrą profesinę veiklą reglamentuojančios normos ir taisyklės, jeigu skolininkas veikia kaip profesionalas. Pvz., gydytojas yra profesionalas, todėl vertinti, ar jis tinkamai įvykdė asmens sveikatos priežiūros sutartį, būtina atsižvelgiant tiek į įstatymų ir sutarties, tiek į gydytojo profesinės etikos reikalavimus. Todėl konstatuoti netinkamą prievolės įvykdymą galima ir kai prievolės vykdymas neatitiko skolininko profesinei veiklai nustatytų profesinės etikos ir elgesio standartų.⁷²

Neteisėtumą kaip civilinės atsakomybės sąlygą privalo įrodyti kreditorius, kaip vieną iš reikalavimo dėl nuostolių atlyginimo pagrindų.

Apibendrinant aptartus sutarties pažeidimo būdus, galima teigti, kad esant sutartinei atsakomybei, neteisėtais veiksmais yra laikomas kaltas sutarties neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas bei įstatymo numatytų pareigų nevykdymas ar netinkamas vykdymas.

3.5.2. Kitos nuostolių atlyginimo sąlygos

Civilinė atsakomybė atsiranda tik esant tam tikram ryšiui tarp neteisėtų asmens veiksmų ir atsiradusios žalos. Tai tiesiogiai išplaukia iš LR CK 6.247 str., kuriame nustatyta, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais, nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu. Todėl teismas, prieš nustatydamas civilinę atsakomybę, privalo iširti, ar yra priežastinis ryšys tarp skolininko neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir kreditoriaus nuostolių.

Priežastinis skolininko elgesio ir nuostolių ryšys reiškia, kad skolininko veiksmai buvo atlikti ankščiau, nei atsirado nuostolių, o atsiradę nuostoliai yra skolininko elgesio rezultatas. Priežastinis ryšys yra teisiškai reikšmingas, jeigu dėl asmens veiksmų žalos atsiradimo galimybė virsta tikrove. Teisiškai nereikšmingas priežastinis ryšys yra atsitiktinis.

⁷¹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 365-366.

⁷² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 358.

Teorijoje egzistuoja įvairios priežastinio ryšio teorijos, skirtingai traktuojančios žalingų pasekmių atsiradimo ir neteisėtų veiksmų ryšį. Tačiau teimų praktikoje tiesiogiai nesivadovaujama nė viena teorija. Pagal atsakomybės prigimtį ir bylos aplinkybes nustatomas konkretus priežastinis ryšys, būtinas civilinei atsakomybei, atsižvelgiant į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo reikalavimus.⁷³ Priežastiniam ryšiui konstatuoti užtenka įrodyti, kad skolininko elgesys yra pakankama nuostolių atsiradimo priežastis, nors ir ne vienintelė. Tačiau neturi būti pernelyg didelio atotrūkio, t. y. nuostoliai neturi būti pernelyg tolimas skolininko elgesio padarinys. Taigi, teismui leidžiama konkrečioje byloje atsižvelgti į teisėtus ieškovo ir atsakovo interesus ir daugelį kitų reikšmingų aplinkybių – nukentėjusiojo elgesį, žalos padariusio asmens kaltės laipsnį, šalių turtinę padėtį ir pan.⁷⁴

Kai sutartinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimo forma, priežastinis ryšys, kaip civilinės atsakomybės sąlyga, yra būtinas. Jis turi būti nustatomas ne tik tiesioginių nuostolių, bet ir netiesioginių nuostolių (pvz., negautų pajamų) atžvilgiu. Tuo tarpu, taikant kitas atsakomybės formas, pvz., baudą ar delspinigius, priežastinis ryšys įgyja teisinę reikšmę tik tada, kai sprendžiama dėl jų sumažinimo.

Civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, išskyrus atvejus, kai įstatymai arba sutartis numato civilinės atsakomybės atsiradimą be kaltės (LR CK 6.248 str. 1 d.).

Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (LR CK 6.249 str. 3 d.). Šia norma yra įtvirtinta objektyvi kaltės samprata, reiškianti, kad atsakant į klausimą, žalos padaręs asmuo yra kaltas ar ne, turi būti vertinama ne jo psichologinė būklė, o jo elgesys remiantis apdairaus, rūpestingo, atidaus žmogaus (*bonus pater familias*) elgesio standartu. Jeigu apdairus, rūpestingas, atidus žmogus tokioje situacijoje būtų pasielgęs kitaip ir žalos išvengęs, žalos padaręs asmuo yra kaltas.⁷⁵

Nors įstatymiškai yra įtvirtinta, kad kaltė gali pasireikšti dviem formomis - tyčia arba neatsargumu (LR CK 6.248 str. 1 d.), tačiau civilinei atsakomybei atsirasti kaltės forma paprastai reikšmės neturi. Į kaltės formą atsižvelgiama tik tada, kai sprendžiami klausimai dėl nuostolių sumažinimo, atleidimo nuo nuostolių atlyginimo ir pan.

⁷³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 187.

⁷⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 338.

⁷⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 339-340.

Skolininko kaltė, skirtingai nei kitos civilinės atsakomybės sąlygos, yra preziumuojama, todėl ieškovas šios sąlygos neprivalo įrodinėti. Tai priešinga nei baudžiamojoje teisėje prezumpcija. Atsakovas turi įrodyti, kad jis savo prievolę įvykdė tinkamai.⁷⁶ Vadinasi, prievolės pažeidėjas gali būti atleistas nuo atsakomybės tik tuo atveju, jeigu jis įrodys, kad jo veiksmuose kaltės nėra. Šitaip įrodinėjimo pareigos paskirstomos todėl, kad kreditoriui sudėtinga, o kartais visai neįmanoma surinkti skolininko kaltės įrodymus. Tuo tarpu skolininkas visada žino, ar žala padaryta dėl jo kaltės, ir jis gali tokius įrodymus pateikti.⁷⁷

Nuostoliai gali atsirasti ne tik kaip skolininko veiksmų rezultatas, tačiau ir dėl kreditoriaus ar nukentėjusiojo kaltės. Kai dėl žalos atsiradimo kaltos abi šalys, atsiranda mišri kaltė. Kreditoriaus arba nukentėjusiojo asmens kaltė yra pagrindas sumažinti skolininko atsakomybę arba nuo jos visiškai atleisti (LR CK 6.248 str. 4 d., 6.259 str.). Esant mišriai kaltei palyginamos ir įvertinamos kiekvienos šalies kaltės formos, konkretūs kalti veiksmai ir kiti faktai. Atsižvelgiant į šalių kaltės santykį nustatomas atsakomybės dydis.⁷⁸

Įstatyme arba sutartyje gali būti nustatyta skolininko griežta atsakomybė, t. y. atsakomybė be kaltės. Ją taikant nesvarbu, ar atsakingas už žalą be kaltės asmuo elgėsi rūpestingai, apdairiai ir atidžiai, nes su skolininko kalte susijusios aplinkybės nėra teisiškai reikšmingos. Skolininkas, kuriam taikoma griežta atsakomybė, atleidžiamas nuo atsakomybės tais pagrindais, kuriuos numato įstatymas (pvz., *force majeure*).

Lietuvoje yra įtvirtinta įmonės (verslininko) atsakomybė be kaltės (LR CK 6.256 str. 4 d.) – įmonė (verslininkas) atsako visais atvejais, jei neįrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos, jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kita. Įmonė (verslininkas) yra pelno siekiantis asmuo, savo veikloje sudarantis komercinius sandorius, kurie pasižymi tam tikra rizika, dėl to tokia įmonė savo veikloje turi prisiimti neigiamų padarinių – nuostolių kitai sutarties šaliai - atsiradimo riziką ir tais atvejais, kai sutartinių prievolių tinkamas įvykdymas tampa apsunkintas ne dėl pačios įmonės priklausančių priežasčių. Kiekviena pelno siekianti įmonė veikdama įprastoje verslo srityje turi įvertinti rizikos veiksnius ir dėti pastangas jų poveikio minimizavimui.⁷⁹

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Palemono keramika“ v. UAB „Viscum“, Nr. 3K-3-1576/2002, kategorija 31.4.; 39.6.1.; 94.2.

⁷⁷ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 445.

⁷⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 190.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Kemira GrowHow“ v. ŽŪB „Anglininkai“, UAB „NORD/LB draudimas“, Nr. 3K-3-606/2004, kategorija 39.6.1; 67.

Dar vienas griežtos atsakomybės pavyzdys Lietuvos sutarčių teisėje – saugotojo atsakomybė. Pagal LR CK 6.845 str., jeigu pasaugos sutartis atlygintinė, saugotojas atsako už turto praradimą, trūkumą ar sugedimą visais atvejais, išskyrus, kai tai įvyko dėl nenugalimos jėgos. Profesionalus saugotojas atsako visais atvejais, išskyrus, kai daiktas žuvo ar buvo sugadintas dėl nenugalimos jėgos. Tai reiškia, kad saugotojas prisiima riziką ir įsipareigoja atlyginti nuostolius pasaugos davėjui už saugomo daikto praradimą net tais atvejais, kai daiktas prarastas ne dėl jo kaltės. Tai išplaukia iš pasaugos sutarties esmės – saugotojas privalo imtis visų jam prieinamų priemonių užtikrinti jam perduoto daikto išsaugojimą. Nuo atsakomybės atlyginti nuostolius saugotojas būtų atleistas tik įrodęs, kad daiktas prarastas dėl nenugalimos jėgos (plačiau atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai aptariami 5 skyriuje). Įstatymuose ar sutartyse gali būti numatyti ir kiti griežtos atsakomybės atvejai.

Kai civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu, žala yra būtina civilinės atsakomybės sąlyga. Tai reiškia, kad atsakomybė gali būti taikoma tik tada, kai asmuo, neįvykdydamas ar netinkamai vykdydamas savo prievolę, padaro kitai sutarties šaliai žalą. Kreditorius privalo įrodyti kad, skolininkas neįvykdė arba netinkamai įvykdė prievolę, tuo padarydamas žalą. Kadangi žala nėra preziumuojama, tai kreditorius privalo įrodyti ne tik žalos atsiradimo faktą, bet ir tikslų nuostolių dydį, išskyrus tuos atvejus, kai nuostolių dydis apibrėžtas sutartyje – tada kreditoriui jų dydžio įrodinėti nereikia.

Apibendrinant šiame skyriuje išdėstytą medžiagą, galima teigti, jog tais atvejais, kai sutartinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimo forma tam, kad kreditoriaus patirta žala būtų atlyginta, būtina nustatyti visas civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį, kaltę bei nuostolių atsiradimo faktą. Šių sąlygų įrodinėjimas yra paskirstytas abiem prievolės šalims – kad skolininko elgesys pasireiškė neteisėtais veiksmais (neveikimu), kurie susieti priežastiniu ryšiu su kreditoriaus patirtais nuostoliais turi įrodyti kreditorius, tuo tarpu skolininko kaltė yra preziumuojama, tad savo nekaltumą skolininkas privalo įrodinėti pats.

3.6. Nuostolių santykis su kitais teisių gynimo būdais

Neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius sutartį, kita šalis gali ginti savo pažeistas teises įvairiais būdais: reikalauti įvykdyti prievolę natūra, atlyginti nuostolius, išieškoti netesybas, sustabdyti sutarties vykdymą, sumažinti kainą, reikalauti uždrausti skolininkui atlikti tam tikrus

veiksmus ir pan.⁸⁰ Tačiau, kaip jau buvo minėta, nuostolių atlyginimas yra ypatinga, universali sutartinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams, išskyrus retus atvejus, kurie gali būti numatyti įstatyme arba sutartyje. Tuo tarpu, kitiems teisių gynimo būdams įgyvendinti įstatymuose gali būti numatyti tam tikri reikalavimai. Pvz., 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijoje „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“⁸¹ skiriamas esminis ir neesminis sutarties pažeidimas, ir tik esant esminiam sutarties pažeidimui šalis įgyja teisę nutraukti sutartį.

Kartais dėl tam tikrų objektyvių aplinkybių kai kurių teisių gynimo būdų taikyti gali būti neįmanoma, pvz., kai sutarties dalykas jau perduotas kitam teisę į jį turinčiam asmeniui, kreditorius negali reikalauti įvykdyti prievolę natūra.

Nuostolių universalumo santykiyje su kitais teisių gynimo būdais principas yra įtvirtintas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.1 str. numatyta, kad bet koks sutartinės prievolės nevykdymas suteikia teisę nukentėjusiajai šaliai į nuostolių atlyginimą arba išimtinai, arba kartu su kitais teisių gynimo būdais. Tai reiškia, kad nukentėjusioji šalis gali reikalauti išskirtinai tik nuostolių atlyginimo, arba ji gali nuostolių atlyginimą taikyti kartu su kitais teisių gynimo būdais.⁸² Pvz., pagal UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.3.5 str. 2 d. sutarties nutraukimas nepanaikina teisės reikalauti atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl sutarties neįvykdymo. Analogiška nuostata įtvirtinta ir 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ 61 str. 2 d.: pasinaudojimas savo teise į kitas teisinės gynybos priemones neatima iš pardavėjo teisės reikalauti nuostolių atlyginimo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šios nuostatos atžvilgiu taip pat turi tvirtą poziciją. Anot jo, net ir teisėtas sutarties nutraukimas gali turėti teisinių pasekmių, t. y. sutarties šaliai (šalims) gali sukelti atitinkamus turtinius praradimus, atsiradusius dėl sutarties neįvykdymo, o tokius praradimus patyrusi šalis gali reikalauti juos kompensuoti. Šalis gali reikalauti atlyginti negautas pajamas (netiesioginius nuostolius), kurių iš tikrųjų negavo ir kurių pagrįstai galėjo tikėtis, jei sutartis nebūtų buvusi nutraukta, vykdoma iki sutarties termino pabaigos (CK 6.258 str. 4 d., 6.259 str. 3 d.). Taip užtikrinamas ir vieno iš civilinės teisės principų - teisėtų lūkesčių - įgyvendinimas.⁸³

⁸⁰ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 497.

⁸¹ 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.

⁸² Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts // <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Šiaulių naujienos“ v. UAB „Šiaulių vandenys“, Nr. 3K-3-177/2005, kategorija 42.1; 42.11.1; 44.5.1.

Toks nuostolių santykio su kitais teisių gynbos būdais reglamentavimas dar kartą patvirtina ir atskleidžia jų ypatingą ir universalų pobūdį, kuris įgalina reikalauti nuostolių atlyginimo esant tiek esminiam, tiek neesminiam sutarties pažeidimui bei tada, kai kreditorius naudoja kitus teisių gynbos būdus arba, kai kitais teisių gynimo būdais kreditoriui dėl objektyvių priežasčių pasinaudoti neįmanoma.

4. NUOSTOLIŲ DYDIS

Siekiant realizuoti visiško nuostolių atlyginimo principą bei įgyvendinti pagrindinę – kompensacinę – sutartinės atsakomybės funkciją, labai svarbu ne tik nustatyti visas būtinas civilinės atsakomybės sąlygas, bet ir nustatyti tikslų atlygintinos žalos dydį – tokį, kad nukentėjusioji šalis atsidurtų padėtyje, kurioje ji būtų buvusi, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.

4.1. Nuostolių apskaičiavimo tvarka ir metodai

Tiek teisės doktrina, tiek teismų praktika laikosi pozicijos, kad gali būti priteisiami tik aiškūs, apibrėžti nuostoliai. Tokios nuostatos laikomasi ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.3 str., kuriame numatyta, kad kompensacija už žalą, įskaitant būsimą žalą, galima tik, jei ji pakankamai tiksliai paskaičiuota. Kompensacija už galimą nuostolį įvertinama proporcingai jos realiai atsiradimo tikimybei. Tuo pačiu apsaugomi ir sutartį pažeidusios šalies interesai, kad nereikėtų atlyginti nesančios ir ateityje nekilsiančios žalos.

Nuostolių dydį turi įrodyti nuostolius patyręs asmuo. Kai šalys dėl nuostolių dydžio nesutaria, pateikia įrodymus, pagal kuriuos nuostolių dydis skiriasi, arba ieškovo pateikti įrodymai yra prieštaringi, konkretų nuostolių dydį nustato teismas, įvertinęs šalių pateiktus įrodymus.⁸⁴

Įvertinant žalos dydį pinigais pasaulinėje praktikoje yra naudojamos trys metodais: objektyviu (abstrakčiu), subjektyviu (konkrečiu) ir pragmatiniu. Vadovaujantis objektyviu (abstrakčiu) metodu, apskaičiuojama sunaikinto ar sužaloto turto rinkos vertė. Subjektyvus (konkretus) metodas pagrįstas diferencijavimo principu. Jo pagrindu žalos dydis yra apskaičiuojamas nustatant skirtumą tarp nukentėjusiojo turtinės padėties sprendimo priėmimo metu

⁸⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 342.

ir hipotetinės jo turtinės padėties, kuri būtų egzistavusi, jeigu nebūtų buvę asmens teisių ir interesų pažeidimo.⁸⁵ Tai reiškia, kad siekiama kompensuoti tokio dydžio nuostolius, kad šalis atsidurtų tokioje padėtyje, kurioje ji būtų buvusi, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Dažniausiai šie metodai naudojami abu kartu, nes taikant tik kurį nors vieną iš jų, ne visada įmanoma teisingai nustatyti nuostolių dydį.

Bendrosios teisės sistemos šalyse yra taikomas pragmatinis metodas, pagal kurį kiekvienu atveju, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, žalos dydis apskaičiuojamas vadovaujantis protingumo kriterijumi, pvz., sugadinto turto atstatymo išlaidos apskaičiuojamos, paprastai neatsižvelgiant į tai, jog daiktą sutaisius, jo vertė gali net padidėti.⁸⁶

1980 m. Jungtinių Tautų konvencijoje „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ įtvirtinti konkretus ir abstraktus nuostolių apskaičiavimo metodai. Pagal šios konvencijos 75 str. nuostoliai gali būti apskaičiuojami nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir kainos, už kurią prekės buvo parduotos ar nupirktos jau nutraukus sutartį. Šis metodas yra taikomas, kai po sutarties nutraukimo per protingą laiką pirkėjas sudaro naują sutartį dėl prekių pirkimo arba pardavėjas parduoda prekes kitam pirkėjui. Tuo tarpu, abstraktus kriterijus yra nustatytas tos pačios konvencijos 76 str. Jis taikomas, kai nukentėjusioji šalis nebesudaro naujos sutarties, todėl nuostoliai apskaičiuojami, nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir sutarties nutraukimo metu buvusios rinkos einamosios kainos. Einamoji kaina suprantama kaip kaina, vyraujanti vietoje, kurioje turėjo būti prekių pristatymas, arba, jeigu toje vietoje nėra einamosios kainos, tai kaina tokioje kitoje vietoje, kuri tarnauja kaip protingas pakaitas, atsižvelgiant į prekių transportavimo išlaidų skirtumus. Panašios nuostatos yra įtvirtintos ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.5 str. ir 7.4.6 str.

Tuo tarpu, Lietuvos įstatymai numato tik kainų skirtumo atvejį, kai šalis, nutraukusi sutartį, per protingą terminą sudaro nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį – šiuo atveju ji gali reikalauti iš sutartį pažeidusios šalies kainų skirtumo bei kitų vėliau atsiradusių nuostolių atlyginimo (LR CK 6.258 str. 5 d.). Atvejis, kai nukentėjusioji šalis pakeičiančios sutarties nesudaro, nacionaliniuose įstatymuose nėra aptartas, tad teismas, skaičiuodamas nuostolius tokioje situacijoje, galėtų remtis tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintu metodu nustatyti nuostolių dydį pagal skirtumą tarp kainos, buvusios sutarties sudarymo ir einamosios kainos sutarties nutraukimo metu.

Nuostolių atlyginimo dydis yra susijęs su tuo, kokios kainos imamos kaip pagrindas. Antai infliacijos procesuose dažnai nuostolių dydis labai skiriasi dėl skirtingų kainų, esamų sutarties

⁸⁵ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 147-148.

⁸⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 148.

sudarymo dieną bei prievolės įvykdymo termino dieną. Dėl to skolininkas gali atsidurti daug palankesnėje padėtyje nei kreditorius arba, atvirkščiai, kreditorius galėtų nepagrįstai praturtėti skolininko sąskaita, o tai prieštarauja kompensaciniam civilinės atsakomybės pobūdžiui. Todėl CK 6.249 str. 5 d. numatytos trys alternatyvos. Bendroji taisyklė, kad nuostoliai skaičiuojami pagal kainas, esamas teismo sprendimo priėmimo dieną. Vadinasi, teismas įvertina sugadintą ar sunaikintą turtą pagal teismo sprendimo priėmimo dieną galiojančias kainas. Tačiau taikant šį kriterijų galima dvejopa situacija – šių kainų taikymas gali reikšti nukentėjusiojo arba nepagrįstą praturtėjimą, arba nevisišką žalos atlyginimą. Tokiais atvejais daroma bendrosios taisyklės išimtis ir teismui leidžiama vadovautis kainomis, galiojusiomis arba padarant žalos, arba pareiškiant ieškinį.⁸⁷

Tais atvejais, kai sutartis turi tarptautinį elementą, pvz., kreditorius ir skolininkas gyvena skirtingose valstybėse, svarbus yra valiutos, kuria turėtų būti atlyginami nuostoliai, nustatymo klausimas. Šį klausimą palikta išspręsti teismui, atsižvelgiant į tai, kuri valiuta šalims priimtinesnė pagal bylos aplinkybes – teismas nuostolius gali skaičiuoti ta valiuta, kuria buvo išreikšta pinigine prievolė, arba ta valiuta, kuria pasireiškia padaryti nuostoliai (LR CK 6.258 str. 6 d.). Valiuta turėtų būti parinkta tokia, kad dėl jos taikymo nesusidarytų sąlygos vienai šaliai nepagrįstai praturtėti.

Teismas, skaičiuodamas patirtų nuostolių dydį, turėtų atsižvelgti ir į tai, ar nukentėjusysis dėl neteisėtų atsakovo veiksmų negavo naudos. Tokiais atvejais reikėtų vadovautis LR CK 6.249 str. 6 d. ir gautą naudą įskaityti į nuostolius, t. y. nuostoliai turėtų būti atlyginami tiek, kiek jų nepadengia gauta nauda. Teismas šią normą turi taikyti vadovaudamasis protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principais. Tad teismas savo nuožiūra sprendžia, ar priteisti visus nuostolius, neatsižvelgiant į nukentėjusiojo naudą, ar priteisti tik naudos nepadengtus nuostolius.

Kalbant apie atlygintinų nuostolių dydį, negalima neaptarti vadinamojo nuostolių numatymo principo. Šis principas įtvirtintas 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ 74 str., kuriame numatyta, kad nuostolių dydis negali viršyti žalos, kurią sutartį pažeidusi šalis numatė ar turėjo numatyti sutarties sudarymo momentu kaip galimą sutarties pažeidimo pasekmę, atsižvelgiant į tuos faktus ir dalykus, apie kuriuos ji tada žinojo ar turėjo žinoti. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.4 str. nustatyta, kad sutarties nevykdanti šalis atsako tik už tokią žalą, kurią ji numatė ar galėjo protingai numatyti sudarant sutartį, kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę. Taigi, nuostolių dydis yra ribojamas tokia suma, kurią skolininkas galėjo numatyti sutarties sudarymo momentu. Kadangi aukščiau minėtų tarptautinių dokumentų normos nedaro kai kuriose nacionalinėse sistemose galiojančios išimties dėl

⁸⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 343-344.

šios doktrinos netaikymo, kai sutartis pažeidžiama tyčia, pageidaujama nuostatas dėl nuostolių numatymo doktrinos aiškinti siaurai. Numatymo principas turėtų būti aiškinamas kaip tam tikros žalos rūšies, o ne jos dydžio, numatymas, nebent jos dydis lemtų ir žalos rūšį.⁸⁸ Tačiau nuostolių numatymo doktrina nereiškia, kad teismas kiekvieną kartą turi aiškintis, ar skolininkas tikrai asmeniškai numatė bei galėjo numatyti konkrečius nuostolius, būsiančius patirtus kreditoriaus dėl sutarties neįvykdymo. Teismai analogiškais atvejais taiko protingo, rūpestingo žmogaus standartą, tokio žmogaus „akimis stengdamiesi įvertinti“ konkrečias sutarties sudarymo aplinkybes.⁸⁹ Ar skolininkas numatė arba galėjo ir turėjo numatyti konkrečius nuostolius kaip sutarties nevykdymo rezultata, yra fakto klausimas, kurio nustatymas priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių. Pvz., skolininkas turi žinoti rinkos kainas, todėl turi numatyti, kad laiku neperdavus prekių, kreditorius jas bus priverstas pirkti už didesnę kainą. Aplinkybę, kad skolininkas nenumatė ir negalėjo numatyti tam tikrų kreditoriaus nuostolių, privalo įrodyti pats skolininkas.⁹⁰

Nuostolių numatymo principas Lietuvos teisės sistemoje yra įtvirtintas tik įmonių (verslininkų) atžvilgiu, t. y. taikomas tik, kai skolininkas yra verslininkas (LR CK 6.258 str. 4 d.). Kadangi Lietuvoje yra įtvirtinta griežta verslininkų atsakomybė, tai nuostolių numatymo principu yra stengiamasi sušvelninti griežtos atsakomybės poveikį ir tokiu būdu protingai apriboti skolininko – verslininko – atsakomybę, kad ji nevirstų bausme. Kadangi Lietuvos sutarčių teisė kol kas yra labai jauna, be to nacionalinė teisė negali būti aiškinama izoliuotai nuo tarptautinių teisės šaltinių, vertėtų atsižvelgti į užsienio šalių bei į tarptautinę praktiką ir išplėsti nuostolių numatymo principo taikymą subjektų atžvilgiu. Užsienio šalių praktikoje (pvz., Prancūzijoje, Italijoje) nuostolių numatymo principo taikymas ribojamas tik tais atvejais, kai sutartis pažeidžiama tyčia. Aukčiau aptartuose tarptautiniuose teisės aktuose nuostolių numatymo doktrinos ribojimo skolininko atžvilgiu tai pat nėra, tik oficialiame UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.4 str. komentare atkreipiamas dėmesys į tai, kad numatymo doktrinos nereikėtų aiškinti plačiai – turima omenyje tik nuostolių rūšies, bet ne konkretaus dydžio numatymas. Taigi, atsižvelgiant į tarptautinę praktiką, autoriaus nuomone, Lietuvoje vertėtų išplėsti nuostolių numatymo doktrinos ribas ir neapsiriboti jos taikymu vien įmonių (verslininkų) atžvilgiu. Visiškai neribojant šios doktrinos taikymo, reikėtų ją aiškinti siaurinamai ir suprasti tik kaip nuostolių rūšies, bet ne dydžio numatymą, o pasirinkus jos taikymą su tam tikrais ribojimais, reikėtų pasirinkti tarptautinėje praktikoje

⁸⁸ Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts // <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

⁸⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 151.

⁹⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 360.

priimtinesnius ir dažniau naudojamus kriterijus, pvz., atsižvelgiant į kalbę, nuostolių numatymo doktrina netaikoma, kai žalos padaroma tyčia.

Aukščiau buvo aptartos teismo taikomos taisyklės nustatant šalių patirtų nuostolių dydį, tačiau, kaip yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tais atvejais, kai šalių sudaromos sutarties sąlygas nustato dispozityvioji teisės norma, šalys gali susitarti šių sąlygų netaikyti arba susitarti dėl kitokių sąlygų. Dispozityvios įstatymo normos taikomas tiesiogiai tik tada, kai sutarties neįvykdymo pasekmės nėra įvardintos šalių sudarytoje sutartyje.⁹¹ Vadinasi, šalys, dar prieš įvykstant sutarties pažeidimui, sutartyje gali numatyti tiek minimalią, tiek maksimalią atlygintinų nuostolių ribas, tiek tikslią atlygintinų nuostolių sumą už tam tikrus pažeidimus. Teismas į tokius šalių susitarimus turi atsižvelgti ir jais vadovautis, išskyrus atvejus, kai šalių susitarimas prieštarauja imperatyvioms teisės normoms, nustatančioms civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį. Tokie susitarimai negalioja.

Įvertinti neturtinės žalos dydį yra palikta teismo nuožiūrai, nes tai yra fakto klausimas ir iš anksto įstatymiškai reglamentuoti neturtinės žalos dydžio neįmanoma, todėl Lietuvos įstatymai jokių minimalių ir maksimalių nuostolių dydžio ribų neturtinei žalai kompensuoti nenustato (išskyrus vienintelį atvejį - LR CK 6.754 str. 5 d. numatyta, kad turizmo paslaugų teikimo sutarties netinkamo vykdymo atveju turistui atlygintinos neturtinės žalos dydis negali viršyti trigubos kelionės kainos). Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kalbę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas, turinčias reikšmės bylai, aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. (LR CK 6.250 str. 2 d.).

Iš šiame skyriuje aptartos medžiagos matyti, kad Lietuvoje gana išsamiai yra reglamentuota nuotolių skaičiavimo tvarka, tačiau yra ir svarstytinų nuostatų, tokių kaip nuostolių numatymo doktrina, kurios taikymo ribas siūlytina išplėsti, neapsiribojant jos taikymu vien įmonei (verslininkui).

4.2. Bendrieji ir specialieji nuostoliai

Ne tik teorijoje, bet ir praktikoje yra svarbus nuostolių skirstymas pagal galimybę juos tiksliai apskaičiuoti į bendruosius ir specialiuosius nuostolius.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos nacionalinė filharmonija v. Lietuvos ir Kinijos UAB "Lichua"*, Nr. 3K-3-161/2004, kategorija 31.3.6.; 31.4.; 31.5.; 37.9.

Bendrieji nuostoliai yra tie, kurie priteisiami už žalą, kai jos dydžio neišmanoma tiksliai apskaičiuoti pinigais (pvz., neturtinės žalos atveju). Šių nuostolių dydis objektyviai negali būti patvirtintas įrodinėjimo priemonėmis, todėl ieškovas neturi pareigos įrodyti jų tikslaus dydžio. Ieškovas turi įrodyti žalos požymius ir bendriesiems nuostoliams nustatyti reikalingus kriterijus, jų kiekį, pobūdį ir svarbą. Jei įrodomi žalos požymiai, preziumuojama, jog padaryti bendrieji nuostoliai. Jų dydį nustato teismas pagal įstatyme esančius kriterijus, vadovaudamasis tuo, kiek jie konkrečioje byloje įrodyti (LR CK 6.250 str. 2 d.).⁹²

Specialūs nuostoliai yra tie, kuriuos galima tiksliai apskaičiuoti pinigais. Prie šių nuostolių priskiriami visi dėl sutarties neįvykdymo ieškovo tiesiogiai patirti nuostoliai bei netiesioginiai nuostoliai (negautos pajamos, atsakovo gauta nauda, išlaidos, skirtos žalos įvertinimui ir pan.). Šių nuostolių dydį turi įrodyti ieškovas. Tačiau konkretų ieškovui atlygintinų nuostolių dydį nustato teismas, įvertinęs šalių pateiktus įrodymus taip, kad būtų atkuriami iki pažeidimo buvusi kreditoriaus turtinė padėtis.

Taigi, bendrųjų nuostolių dydžio ieškovui įrodinėti nereikia, teismas pagal požymius ir įstatyme nustatytus kriterijus pats įvertina nuostolių dydį. Tuo tarpu, specialieji nuostoliai turi būti atlyginami tiksliai tiek, kiek jie patirti ir jų dydį privalo įrodyti ieškovas.

4.3. Minimalių nuostolių institutas

Tais atvejais, kai skolininkas praleidžia sutarties įvykdymo terminą, jis privalo mokėti už termino praleidimą sutarties ar įstatymo numatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais (LR CK 6.261 str.). Kadangi šios palūkanos atlieka kompensacinę (nuostolių atlyginimo) funkciją, nereikėtų jų painioti su mokėjimo funkciją atliekančiomis palūkanomis (pvz., paskolos sutartyje numatytos palūkanos už naudojimąsi paskola), kurios nėra šio darbo nagrinėjimo objektas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad skolininkas pažeidęs piniginę prievolę, tol, kol jis neatlygina kreditoriui patirtų nuostolių, naudojami kreditoriaus pinigais, todėl privalo už termino įvykdyti prievolę praleidimą mokėti sutarties ar įstatymo nustatytas palūkanas, kurios laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais (LR CK 6.210 str., 6.261 str.). Taigi šios palūkanos tampa skolininko vykdytinos prievolės dalimi ir turi būti sumokamos

⁹² Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 193.

visais atvejais, kai vėluojama sumokėti, t. y. jos atlieka kreditoriaus nuostolių kompensavimo funkciją ir tampa skolos dalimi.⁹³

Kadangi LR CK 6.261 str. numatytos palūkanos mokamas, kai pažeidžiamas prievolės įvykdymo terminas ir yra laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais, tai reiškia, kad skolininkui pažeidus sutartyje nustatytus terminus, preziumuojama, jog kreditoriui atsirado nustatytų palūkanų dydžio nuostoliai ir jam įrodinėti tokių nuostolių nereikia. Jeigu palūkanos nepadengia visų nuostolių, kreditorius, įrodęs, kad nuostoliai didesni nei palūkanų suma, gali prašyti jų atlyginimo.⁹⁴ UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų oficialiame komentare nurodoma, kad nuostoliams, kurie atsirado uždelsus sumokėti tam tikrą pinigų sumą, taikomas specialus teisinis režimas. Įstatyme ar sutartyje nustatytos palūkanos už prievolės įvykdymo termino praleidimą turi būti sumokėtos bet kuriuo atveju. Kitaip tariant, kreditoriui nereikia įrodinėti, kad jis galėjo investuoti tą sumą ir gauti didesnes palūkanas, o skolininkui nereikia įrodinėti, kad palūkanos kreditoriui galėjo būti daug mažesnės. Todėl palūkanos ir turėtų būti laikomos ypatinga civilinės atsakomybės forma, o ne netesybomis.⁹⁵

Kaip nurodyta UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.9 str., palūkanos skaičiuojamos nuo piniginės prievolės neįvykdymo momento iki jos įvykdymo, nepriklausomai nuo to, ar ji įvykdoma, ar ne. Kadangi prievolė atlyginti nuostolius yra piniginė prievolė, tai net neįvykdžius nepiniginės prievolės, dėl kurios kilo nuostoliai, yra skaičiuojamos palūkanos (UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.10 str., LR CK 6.258 str. 7 d.). Palūkanos už nuostolius, skaičiuojamos nuo prievolės neįvykdymo momento, jei šalys nesusitaria kitaip. Kadangi kreditorius, laiku negaudamas nuostolių atlyginimo, kartu gali patirti naujų nuostolių, todėl teismas, priteisdamas nuostolius, priteisia ir palūkanas – tuo kompensuojant galimus naujus nuostolius. Tačiau palūkanos už nuostolius, priešingai nei už piniginės prievolės praleidimo terminą, gali būti ir nepriteisiamos, jei šalys susitarė, kad palūkanos už nuostolius nebus skaičiuojamos. Tuo tarpu palūkanas už piniginės prievolės praleidimą skolininkas privalo mokėti – šalių valioje yra tik pasirinkti jų dydį.

Kreditoriui yra priteisiamos sutartyje arba įstatyme nustatyto dydžio palūkanos. Nustatant palūkanas šalių susitarimu, išlieka grėsmė, kad ekonomiškai stipresnė šalis – kreditorius – gali siekti nesąžiningai pasinaudoti savo pranašesne padėtimi ir nustatyti neprotingai dideles palūkanas.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje *Kazys Laimis Kasperavičius v. Lionginas Tunkevičius*, Nr. 3K-3-364/2005, kategorija 35.3.6; 35.5.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva“*, Nr. 3K-3-830/2003, kategorija 27.5.4; 31.4; 38.2.

⁹⁵ Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts // <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

Susitarimų dėl palūkanų vertinimas susijęs ne tik su privataus, bet ir viešo intereso gynimu, nes nekontroliuojamos palūkanų normos gali peraugti į lupikavimą, kas prieštarauja viešajai tvarkai. Todėl teismas, nagrinėdamas šalių ginčus dėl palūkanų dydžio, turi teisę vertinti atitinkamus susitarimus dėl palūkanų dydžio ir pasisakyti, ar toks susitarimas nepažeidė iš esmės šalių interesų pusiausvyros (LR CK 6.228 str.) ir, ar jis neprieštarauja sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijams (LR CK 1.5 str., 6.37 str. 3 d.). LR CK 6.73 str. ir 6.258 str. leidžia teismui sumažinti netesybas, jeigu jos yra pernelyg didelės. Šios teisės normos taikytinos ir palūkanoms, kai jos yra neprotingai didelės ir pažeidžia sąžiningumo principą.⁹⁶ Vadinasi, kai palūkanos nustatomos ne įstatymu, bet šalių susitarimu, kilus ginčui, teismas gali nustatyti, kad palūkanos neprotingai didelės, didesnės už nuostolius, ir jas sumažinti.⁹⁷

Įstatymines palūkanas turi teisę gauti visi kreditoriai, kuriems piniginės prievolės nebuvo įvykdytos laiku ir kurie su skolininkais sutartyse nenumatė kitokių tokio prievolės nevykdymo pasekmių. Tais atvejais, kai šalys sutartyje susitaria dėl palūkanų, mokamų už naudojimąsi pinigais, jos atskirai gali susitarti ir dėl palūkanų, mokamų už piniginės prievolės termino praleidimą. Kai šalys dėl pastarųjų palūkanų nesusitaria, kreditorius, skolininkui prievolės neįvykdžius laiku, įgyja teisę į įstatymines palūkanas.⁹⁸

UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.9 str. nustatyta, kad palūkanas sudaro vidutinė bankų išduodamų trumpalaikių paskolų palūkanų norma taikoma pirminiams paskolų gavėjams ir galiojanti mokėjimo valiutai prievolės įvykdymo vietoje, arba, jei tokios palūkanų normos toje vietoje nėra, tuomet tokia pati palūkanų norma, galiojanti mokėjimo valiutos valstybėje. Nesant tokios palūkanų normos minėtose vietose, palūkanos skaičiuojamos pagal atitinkamą mokėjimo valiutos valstybės įstatymais nustatytą palūkanų normą. Lietuvoje įstatyminių palūkanų už prievolės termino praleidimo dydį nustato LR CK 6.210 str., numatantis penkių procentų dydžio metines palūkanas, o jei sutarties šalys yra verslininkai arba privatūs juridiniai asmenys - šešių procentų metines palūkanas nuo sumos, kurią sumokėti praleistas terminas. Ši norma yra dispozityvi, tad tiek šalių susitarime, tiek kituose įstatymuose gali būti numatyti ir kiti palūkanų dydžiai (pvz., skaičiuojant palūkanas už sandorių, sudarytų po 2004 m. gegužės 1 d.,

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva“*, Nr. 3K-3-830/2003, kategorija 27.5.4; 31.4; 38.2.

⁹⁷ Gontienė K. Palūkanos civiliniuose santykiuose: palūkanų rūšys, dydis paskirtis // *Juristas*. 2006, Nr. 7-8. P. 5.

⁹⁸ Gontienė K. Palūkanos civiliniuose santykiuose: palūkanų rūšys, dydis paskirtis // *Juristas*. 2006, Nr. 7-8. P. 4.

mokėjimo pažeidimus, gali būti taikomas Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas⁹⁹ ir šiame įstatyme numatytos palūkanos).

Prie kompensacinę funkciją atliekančių palūkanų taip pat priskirtinos palūkanos, skaičiuojamos nuo bylos iškėlimo momento iki visiško teismo sprendimo įvykdymo (LT CK 6.37 str. 2 d.). Jos vadinamos procesinėmis palūkanomis ir skaičiuojamos tuo atveju, jei byloje yra pareikštas reikalavimas tokias palūkanas skaičiuoti.¹⁰⁰

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą, vertėtų pabrėžti, kad sutartyje ar įstatyme numatyto dydžio palūkanos yra laikytinos minimaliais, preziumuojamais kreditoriaus nuostoliais ir turėtų būti priteisiamos už nuostolius, jei šių palūkanų šalys savo susitarimu neatsisakė, ir už piniginių prievolių termino praleidimą nuo prievolės neįvykdymo momento.

4.4. Nuostolių ir netesybų santykis

Būna atvejų kai, nors sutartyje šalys yra numačiusios netesybas dėl sutarties neįvykdymo, tačiau šalis dėl sutarties neįvykdymo patiria dar ir nuostolių. Tad yra būtina nustatyti nuostolių ir netesybų santykį ir išsiaiškinti, koku būdu yra skaičiuojami nuostoliai šiuo atveju.

Teorijoje, priklausomai nuo santykio su nuostoliais, yra skiriamos tokios netesybų rūšys:

1. Alternatyvinės – šiuo atveju gali būti išieškomos arba netesybos, arba nuostoliai (šalys gali tai aptarti sutartyje, arba kurį nors vieną būdą pasirenka kreditorius).
2. Įskaitinės – kai nuostoliai atlyginami tik tiek, kiek jų nepadengia netesybos.
3. Baudinės – kai išieškoma nuostolių suma šalia netesybų.
4. Išimtinės – kai išieškomos tikrai netesybos, neturint teisės išieškoti nuostolių.¹⁰¹

Lietuvoje nustatyta vieninga nuostolių ir netesybų santykio atžvilgiu tvarka – įskaitinės netesybos. Tokia išvada daroma iš LR CK 6.73 str. 1 d. ir 6.258 str. 2 d., kuriuose įtvirtinta, kad, kai pareiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius, netesybos įskaitomos į nuostolių atlyginimą. Taigi, jei kreditorius dėl sutarties pažeidimo patiria nuostolių, išieškotos netesybos visais atvejais įskaitomos į nuostolius. Šios normos yra imperatyvios, todėl šalys negali susitarti dėl baudinių

⁹⁹ Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. IX-1873.

¹⁰⁰ Gontienė K. Palūkanos civiliniuose santykiuose: palūkanų rūšys, dydis paskirtis // Juristas. 2006, Nr. 7-8. P. 7.

¹⁰¹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 435-436.

netesybų, t. y., kad bus išieškamos ir netesybos, ir visi nuostoliai, neįskaitant į juos išieškotų netesybų.¹⁰² Tokie šalių susitarimai negalioja.

Netesybų ir palūkanų, kaip minimalių kreditoriaus nuostolių, santykį reikia spręsti tai pat kaip sprendžiamas nuostolių ir netesybų santykis: palūkanos, kaip ir netesybos, yra įskaitomos į nuostolius. Teisiškai neteisinga reikalauti priteisti ir palūkanas, ir netesybas, nes tai reikštų dvigubos atsakomybės taikymą skolininkui. Kai palūkanos atlieka ne atlyginimo (mokėjimo) funkciją, o nuostolių kompensavimo, ir tampa skolininko atsakomybės forma, iš skolininko negalima papildomai priteisti netesybų.¹⁰³ Vadinasi, nuostoliai, kuriuos jau kompensuoja palūkanos, apima netesybas (LR CK 6.258 str. 2 d.).¹⁰⁴ Todėl tokiu atveju kreditorius turi teisę pasirinkti – ką jam išieškoti – palūkanas ar netesybas.¹⁰⁵

5. ATLEIDIMAS NUO NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO

Ar nuostoliai bus atlyginti dėl sutarties pažeidimo nukentėjusiai šaliai ne visada priklauso tik nuo to, ar bus nustatytos visos civilinės atsakomybės sąlygos. Net ir visų būtinų civilinės atsakomybės sąlygų nustatymas dar nereiškia, kad sutartinė atsakomybė tikrai bus taikoma. Gali išaiškėti, kad žalos atsiradimą lėmė ne skolininko veikimas ar neveikimas, o pašalinė priežastis – kitų asmenų veikimas, nenugalima jėga ir pan. Tad kiekvienu atveju būtina patikrinti, ar nėra faktų, dėl kurių skolininko civilinė atsakomybė negalima. Atsakovas, kuriam pareikštas ieškinys dėl nuostolių atlyginimo, gali sėkmingai apsiginti, jeigu įrodo aplinkybių, kurioms esant skolininko civilinė atsakomybė negalima, egzistavimą. Tokios faktinio pobūdžio aplinkybės, dėl kurių asmeniui netaikoma arba jis gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės, gali būti numatytos įstatyme arba šalių sutartyje.

Sutartyje numatyti atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai turi būti teisėti, nepažeisti imperatyvių įstatymo nuostatų, atitikti sąžiningumo reikalavimus. Negalioja susitarimas, kad

¹⁰² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 116.

¹⁰³ Gontienė K. Palūkanos civiliniuose santykiuose: palūkanų rūšys, dydis paskirtis // Juristas. 2006, Nr. 7-8. P. 4.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva“*, Nr. 3K-3-830/2003, kategorija 27.5.4; 31.4; 38.2.

¹⁰⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 365.

civilinė atsakomybė netaikoma arba jos dydis ribojamas, kai žala padaryta tyčia arba dėl didelio neatsargumo.¹⁰⁶

LR CK 6.253 str. pateikiamas pavyzdinis atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybių sąrašas: nenugalima jėga, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veikla, nukentėjusio asmens veiksmai, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis ir savigyna. Kadangi šių aplinkybių išsamus nagrinėjimas nėra šio darbo objektas, žemiau bus aptarti tik dažniausiai sutarčių teisės praktikoje pasitaikantys atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai.

Nenugalimos jėgos nustatymas yra reikšmingas ir įgalinantis atleisti nuo civilinės atsakomybės tiek paprastos atsakomybės esant skolininko kaltei, tiek griežtos atsakomybės (atsakomybės be kaltės) atvejais. Nenugalima jėga apibūdinama kaip neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos (LR CK 6.212 str. 1 d.). Kai tarp šalių sudaryta sutartis, nenugalimos jėgos įvykis reiškia ne ką kitą, kaip skolininko negalėjimą dėl šios priežasties įvykdyti savo prievolę. Negalėjimas įvykdyti prievolę reiškia jos pabaigą. Įvairių šalių teisės doktrinų ir teismų požiūris į nenugalimą jėgą sutartinėje atsakomybėje šiek tiek skiriasi.¹⁰⁷

Lietuvoje tiek įstatymiškai (LR CK 6.212 str. 1 d.), tiek teismų praktikoje¹⁰⁸ yra įtvirtinti keturi nenugalimą jėgą kvalifikuojantys požymiai: 1) aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti; 2) dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti; 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo užkirsti joms kelio; 4) šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos. Nesant šių kriterijų visumos, faktinės aplinkybės negali būti pripažintos nenugalima jėga. Nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Konkrečias aplinkybes, kurios bus laikomos nenugalima jėga, šalys gali numatyti sutartyje.

Atrodytų, kad atleidimo nuo civilinės atsakomybės dėl nenugalimos jėgos pagrindo aiškinimas problemų sukelti neturėtų, tačiau skirtingas jos požymių aiškinimas įvairiose teisės sistemose yra rimta kliūtis tarptautinei prekybai. Esant doktrinų įvairovei (pvz., bendrosios teisės šalyse kaip pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės vartojama frustracijos, o ne nenugalimos

¹⁰⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 198.

¹⁰⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 249-250.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Laura Šatraitytė v. UAB "Paira"*, Nr. 3K-3-931/2003, kategorija 39.3; 56.1.

jėgos doktrina¹⁰⁹) reikėtų rasti vieną, tinkamą visoms teisės sistemoms atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindą.

Valstybės veiksmai (privalomi ir nenumatyti valstybės institucijų veiksmai), kaip pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės, taip pat priskiriami prie *force majeure* aplinkybių, tad jiems taikomi tie patys kvalifikuojantys požymiai kaip ir kitoms nenugalimos jėgos aplinkybėms. Vadinas, turi būti nustatyta, kad valstybės institucijų arba jų pareigūnų veiksmų skolininkas negalėjo numatyti sudarydamas sutartį ir jie galioja visą prievolės vykdymo laiką. Taip pat dėl valstybės veiksmų įvykdyti prievolę turi būti neįmanoma, pvz., uždraudžiamas tam tikrų prekių importas. Be to, asmuo neturi turėti galimybės tokių valstybės veiksmų ginčyti. Jeigu jis tokią galimybę turėjo, bet ja nepasinaudojo, pagrindo atleisti nuo civilinės atsakomybės nėra.

Tais atvejais, kai dėl nuostolių yra atsakingas trečiasis asmuo, neturi būti nei kreditoriaus kaltės, nei jo neteisėtų veiksmų, nei priežastinio žalos ir jo veiksmų ryšio. Be to, trečiasis asmuo turi būti su kreditoriumi ir skolininku teisiškai ir faktiškai nesusijęs. Tai reiškia, kad šiuo pagrindu atsakovas atleidžiamas nuo nuostolių atlyginimo tik tais atvejais, kai jis pagal įstatymą arba sutartį neprivalo atsakyti už trečiojo asmens veiksmus. Pvz., jei žalos užsakovui padaro subrangovas, generalinis rangovas nuo atsakomybės atlyginti nuostolius nėra atleidžiamas, nes generalinis rangovas atsako ir už subrangovo veiksmus.

Nuostoliai gali atsirasti ne tik kaip skolininko ar trečiojo asmens veiksmų rezultatas, tačiau ir dėl kreditoriaus ar nukentėjusiojo kaltės. Kreditoriaus arba nukentėjusiojo asmens kaltė yra pagrindas sumažinti skolininko atsakomybę arba nuo jos visiškai atleisti (LR CK 6.248 str. 4 d., 6.253 str. 5 d., 6.259 str.). UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.7 str. nustatyta, kad žala, iš dalies padaryta nukentėjusios šalies veiksmu ar neveikimu, ar bet koku kitu įvykiu, kurios atsiradimo riziką ji yra prisiėmusi, nuostolių dydis, atsižvelgiant į šalių elgesį, mažinamas tiek, kiek šie faktoriai prisidėjo prie žalos padidėjimo. Šis atleidimo nuo nuostolių atlyginimo pagrindas yra taikomas daugelyje šalių ir yra nuostolių sumažinimo (angl. *mitigation of damages*) doktrinos išdava. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.8 str. įtvirtinta doktrina reiškia, kad sutarties nevykdanti šalis neatsako už žalą, kurią patyrė nukentėjusioji šalis, tiek, kiek šios žalos dydis galėjo būti sumažintas nukentėjusiajai šaliai imantis protingų priemonių žalai sumažinti. Vadinas, nukentėjusysis privalo įmanomai stengtis išvengti nuostolių arba įmanomai neleisti jiems padidėti. Atsakovui įrodžius, kad ieškovas pats savo nerūpestingumu, aplaidumu sudaro sąlygas žalai padidėti, teismas atleidžia atsakovą nuo civilinės atsakomybės arba atitinkamai

¹⁰⁹ Plačiau apie nenugalimos jėgos aiškinimo ypatumus skirtingose valstybėse: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 249-255.

sumažina išieškamų nuostolių dydį. Daugumos valstybių teismai, apskaičiuodami nuostolius, nuosekliai taiko šį principą. Pvz., teismas, įvertinęs bylos aplinkybes, galėtų atsisakyti išieškoti rangovo patirtus nuostolius, atsiradusius tęsiant statybos darbus ir po to, kai buvo gautas užsakovo pranešimas apie šio vienašališką rangos sutarties nutraukimą. Pagal LR CK 6.253 str. 5 d. nukentėjusiojo asmens veiksmai suprantami dvejopai – veiksmai, dėl kurių kaltas pats nukentėjęs asmuo ir dėl kurių jam atsirado ar padidėjo nuostoliai, gali pasireikšti asmens sutikimu arba rizikos prisiėmimu.

LR CK yra numatyti ir kiti atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai – būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis, savigyna, tačiau sutartinėje atsakomybėje jų taikymas nėra toks aktualus kaip aukščiau aptartų pagrindų. Be to, tiek šalys gali susitarti, tiek įstatymuose gali būti numatyti ir kiti atleidimo nuo nuostolių atlyginimo pagrindai. Ir atvirkščiai, šalys susitarime gali numatyti, konkrečius atvejus, kuriais nuostoliai atlyginami.

Taigi, atleidimas nuo civilinės atsakomybės reiškia, kad net ir egzistuojant visoms sutartinės atsakomybės sąlygoms, atsakovas gali būti visiškai arba iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu įrodo esant bent vieną sutartyje ar įstatyme numatytą aplinkybę, atleidžiančią nuo atsakomybės.

6. PABAIGA. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Šio mokslinio tiriamojo darbo metu buvo surinkta ir ištirta medžiaga, atskleidžianti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose teisinio reglamentavimo esmę bei pateikianti darbo pradžioje iškeltų uždavinių sprendimo būdus. Išanalizavus ir apibendrinus nagrinėjamą temą atskleidžiančią literatūrą bei įstatyminę bazę, padarytos šios išvados bei autoriaus rekomendacijos:

1. Įstatymiškai yra įtvirtintos dvi civilinės atsakomybės rūšys: sutartinė ir deliktinė. Sutartinė civilinė atsakomybė, išskyrus jai būdingus bruožus bei atribojus ją nuo deliktinės atsakomybės, gali būti apibrėžta kaip viena iš civilinės atsakomybės formų, turinio pobūdžio prievolė, kylanti dėl sutartinių santykių pažeidimo, pasireiškianti nuostolių atlyginimo ir netesybų sumokėjimo formomis, įgyvendinama nukentėjusios šalies iniciatyva esant būtinoms civilinės atsakomybės sąlygoms.
2. Nesąžiningos ar netinkamai besielgiančios šalies prievolė atlyginti nukentėjusiajai šaliai nuostolius ikisutartinių santykių stadijoje, sąlygoja ypatingą civilinės atsakomybės formą – ikisutartinę atsakomybę. Atsižvelgiant į tai, kurioje derybų stadijoje šalis pažeidė pareigą

elgtis sąžiningai esant ikisutartiniais santykiams, taikant ikisutartinę atsakomybę reikėtų vadovautis deliktinės atsakomybės taisyklėmis tais atvejais, kai šalis dar nėra sudariusios jokių įpareigojančių susitarimų, ir sutartinės atsakomybės taisyklėmis – kai šalis pažeidžia sąžiningumo pareigą po preliminariosios sutarties sudarymo. Nuostolius, kilusius dėl sąžiningumo pareigos pažeidimo derybų metu iki preliminariosios sutarties sudarymo sudaro derybų metu patirtos išlaidos, skirtos pasiruošimui sudaryti sutartį bei prarastos galimybės vertė, o konfidencialios informacijos atskleidimo atveju minimaliais nuostoliais laikoma skolininko gauta nauda. Nuostolius, kilusius dėl preliminariosios sutarties nevykdymo, sudaro šalies turėtos išlaidos, tuo tarpu negautų pajamų atlyginimas Lietuvoje yra gana specifinis: atsižvelgiant į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, nukentėjusiai sąžiningai ikisutartinių santykių šaliai gali būti kompensuota prarastos konkrečios galimybės pinigine vertė, kurios realumą ši šalis sugebėtų pagrįsti.

3. Atribojant nuostolius nuo kitos sutartinės atsakomybės formos – netesybų, bei išskiriant jiems būdingus ypatumus, nuostolius galima apibrėžti kaip žalą, įvertintą pinigais, dydį, kuris nėra iš anksto žinomas ar apibrėžtas, jie išaiškėja tik po sutarties pažeidimo kaip objektyvus sutarties neįvykdymo rezultatas ir tam, kad jie būtų atlyginti turi būti nustatytos visos sutartinės atsakomybės sąlygos bei apskaičiuota tiksli jų suma.
4. Dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo nukentėjusi šalis turi teisę į nuostolių, susidedančių iš:
 - tiesioginių nuostolių, kurie pasireiškia esamų turtinių vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažėjimu ar turtinės padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį;
 - negautų pajamų – praradimų, atsirandančių dėl žalos padarymo pagrindiniam objektui, kuris yra naudojamas pelnui, pajamoms gauti;
 - atsakovo gautos naudos, kurią gavo atsakingas asmuo (skolininkas) dėl savo neteisėtų veiksmų (atsakovo gauta nauda gali būti priskiriama prie skolininko negautų pajamų);
 - kainų skirtumo, tais atvejais, kai šalis nutraukė sutartį dėl to, kad kita šalis ją pažeidė, ir per protingą terminą sudarė nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį. Kai kreditorius perka prekes ir patiria nuostolių dėl to, kad tenka mokėti brangiau, nuostoliai pasireiškia kaip papildomos kreditoriaus išlaidos, ir atvirkščiai, jei parduoda – gali būti priverstas parduoti pigiau, nei būtų pardavęs pirmajam skolininkui – šie nuostoliai pasireiškia kaip negautos pajamos.

- netiesioginių išlaidų, atsiradusių kaip padarytos žalos papildomas rezultatas, arba būtinų siekiant žalos atlyginimo; bei
 - įstatymų numatytais atvejais neturtinės žalos atlyginimą.
5. Ypatingas dėmesys atkreiptinas į gana problematišką ir ribotą neturtinės žalos atlyginimą. Kadangi LR CK nustatyta, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nurodytais atvejais, tai reiškia, kad kitais atvejais neturtinė žala nekompensuojama, o tai apsunkina visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimą. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. įtvirtintą žalos atlyginimo principą bei išanalizavus tarptautinius sutarčių teisės aktus, numatančius žymiai platesnį neturtinės žalos atlyginimą (Europos sutarčių teisės principus, UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principus), siūlytina išplėsti neturtinės žalos atlyginimo sutartiniuose santykiuose galimybes Lietuvos Respublikoje ir nuostatą, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais, pakeisti į nuostatą, kad atlyginama tik tokia neturtinė žala, kurią šalis, turinti atlyginti nuostolius, numatė ar galėjo protingai numatyti sudarydama sutartį, kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę.
 6. Nors vienareikšmiškai pripažįstama, kad pagrindinė nuostolių atlyginimo funkcija yra kompensacinė, tačiau nereikėtų nuvertinti ir prevencinės, stimuliavimo ir informavimo funkcijų, laikytinų nors ir antraeilėmis (papildomomis), tačiau neišvengiamomis, nuostolių atlyginimo funkcijomis.
 7. Kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija sąlygoja ir visuotinai pripažintą bei taikomą nuostolių atlyginimo principą – visišką nuostolių atlyginimą. Kita vertus, net ir būdamas pagrindiniu nuostolių atlyginimo principu, visiško nuostolių atlyginimo principas, gali būti ribojamas, atsižvelgiant į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus. Ši situacija kartais vadinama visiško nuostolių atlyginimo ir teisingo žalos atlyginimo principų konfliktu. Tai reiškia, kad žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, taikant visiško nuostolių atlyginimo principą, o stengiantis ją atlyginti protingai ir sąžiningai.
 8. Tais atvejais, kai sutartinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimo forma tam, kad kreditoriaus patirta žala būtų atlyginta, būtina nustatyti visas civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį, kaltę ir nuostolių atsiradimo faktą. Esant sutartinei atsakomybei, neteisėtais veiksmais yra laikomas kaltas sutarties neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas bei įstatymo numatytų pareigų nevykdymas ar netinkamas vykdymas.
 9. Nuostolių santykis su kitais teisių gynbos būdais atskleidžia jų ypatingą ir universalų pobūdį, kuris įgalina reikalauti nuostolių atlyginimo esant tiek esminiam, tiek neesminiam

sutarties pažeidimui bei tada, kai kreditorius naudoja kitus teisių gynbos būdus arba, kai kitais teisių gynimo būdais kreditoriui dėl objektyvių priežasčių pasinaudoti neįmanoma. Vadinasi, nuostolių atlyginimas yra ypatinga, universali sutartinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams, išskyrus retus atvejus, kurie gali būti numatyti įstatyme arba sutartyje.

10. Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad, atsižvelgiant į abiejų sandorio šalių – kreditoriaus ir skolininko – interesus, gali būti priteisiami tik aiškūs, apibrėžti nuostoliai. Lietuvoje gana išsamiai yra reglamentuota nuostolių skaičiavimo tvarka, tačiau yra ir svarstytinų nuostatų, tokių kaip nuostolių numatymo doktrina. Remiantis tarptautine praktika, autoriaus nuomone, Lietuvoje vertėtų išplėsti nuostolių numatymo doktrinos ribas ir neapsiriboti jos taikymu vien įmonių (verslininkų) atžvilgiu. Galimi du šios doktrinos išplėtimo variantai:

- visiškai neribojant šios doktrinos taikymo – šiuo atveju reikėtų ją aiškinti siauriamai ir suprasti tik kaip nuostolių rūšies, bet ne dydžio numatymą;
- taikant su tam tikrais ribojimais – reikėtų pasirinkti tarptautinėje praktikoje dažniau naudojamus ir priimtinesnius nei ribojimas subjekto atžvilgiu kriterijus, pvz., atsižvelgiant į kaltę, kai nuostolių numatymo doktrina netaikoma, kai žalos padaroma tyčia.

11. Sutartyje ar įstatyme numatyto dydžio palūkanos yra laikytinos minimaliais, preziūmuojamais kreditoriaus nuostoliais ir turėtų būti priteisiamos už nuostolius, jei šių palūkanų šalys savo susitarimu neatsisakė, ir už piniginių prievolių termino praleidimą nuo prievolės neįvykdymo momento.

12. Atleidimas nuo civilinės atsakomybės reiškia, kad net ir egzistuojant visoms sutartinės atsakomybės sąlygoms, atsakovas gali būti visiškai arba iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu įrodo esant bent vieną sutartyje ar įstatyme numatytą faktinio pobūdžio aplinkybę, atleidžiančią nuo atsakomybės. Sutarčių teisėje dažniausiai sutinkami atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai yra nenugalima jėga (kuriai priklauso ir valstybės veiksmai), trečiojo asmens veiksmai ir kreditoriaus kaltė. Kadangi nenugalimos jėgos požymių skirtingas aiškinimas įvairiose teisės sistemose yra rimta kliūtis tarptautinei prekybai, (pvz., bendrosios teisės šalyse kaip pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės vartojama frustracijos, o ne nenugalimos jėgos doktrina) reikėtų rasti vieną, tinkamą visoms teisės sistemoms nenugalimos jėgos, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindo, apibūdinimą.

Apibendrinant pateiktas išvadas bei rekomendacijas, galima teigti, kad gilinantis į darbo temą atskleidžiančią literatūrą ir analizuojant įstatyminę bazę buvo atskleista keletas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose įstatyminio reglamentavimo Lietuvoje bei taikymo praktikoje keistinių bei reikalaujančių tobulinimo aspektų (tokių, kaip neturtinės žalos atlyginimas, nuostolių numatymo doktrina, nenugalimą jėgą kvalifikuojantys požymiai). Nors teismų praktikos tam tikras kryptingumas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose klausimų aiškinime yra, vis dėlto, atsižvelgiant į tarptautinius teisės aktus, Lietuvos Respublikos įstatyminėje bazėje yra svarstytinų ir keistinių nuostatų – o tai būdinga visiems jauniems, besiformuojantiems teisės institutams. Vadinasi, darbo pradžioje iškelta hipotezė, išanalizavus bei apibendrinus darbe ištirtą medžiagą, pasitvirtino.

7. LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 111-4123.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. IX-1873.
5. 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.
6. The Principles of European Contract Law // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-01.
7. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 1994.
8. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
9. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
10. Balčikonis R. Esminio sutarties pažeidimo samprata pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą // Jurisprudencija. 2004. Nr. 51(43).
11. Breach of Contract and Lawsuits // <http://smallbusiness.findlaw.com/business-forms-contracts/business-forms-contracts-overview/business-forms-contracts-overview-breaching.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-17.
12. Bron M. Ikisutartinė atsakomybė // <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=16952>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
13. Brown I., Candler A. Questions & Answers: Law of Contract. Oxford: Oxford University Press, 2003.
14. Civilka M. Už pavėlavimą teks mokėti brangiau // http://www.buhalteris.lt/index.php?cid=375&new_id=10110; prisijungimo laikas 2006-11-07
15. Elliott C., Quinn F. Contract Law. Harlow: Pearson Education Limited, 2003.
16. Gedeikis M., Bliuvaitė S. Preliminarioji sutartis // Justitia. 2005, Nr. 4(58).

17. Gedeikis M. Pareiga elgtis sąžiningai, kai yra ikisutartiniai santykiai // Juristas. 2006, Nr. 1.
18. Gontienė K. Palūkanos civiliniuose santykiuose: palūkanų rūšys, dydis paskirtis // Juristas. 2006, Nr. 7-8.
19. Markesinis S. B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Oxford and Portland: Hart publishing, 2006.
20. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
21. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1.
22. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
23. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
24. Nikita J. Ikisutartiniai santykiai // <http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=16820> ; prisijungimo laikas: 2006-10-05.
25. Official Comments of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts // <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>; prisijungimo laikas: 2006-10-07.
26. Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės // <http://verslas.banga.lt/lt/patark.printer/4346ac277560a?vbanga2=b824fee2ee84346758b226cc6ffd79d7>; prisijungimo laikas: 2006-02-23.
27. Spiegelfeld B. Negotiations and Conclusion of Contract According to European Standarts // <http://www.kclc.or.jp/english/sympo/EUDialogue/spiegel.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-09.
28. Stone R. The Modern Law of Contract. London: Canvendish Publishing Limited, 2005.
29. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Kaunas: Vijusta, 1997.
30. Žukas T. Preliminarioji sutartis // Vadovo pasaulis. 2002, Nr. 7-8.
31. Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 17 d. sprendimas byloje *Fonderie Officine Meccaniche Tacconi SpA v. Heinrich Wagner Sinto Maschinenfabrik GmbH (HWS)*, Nr. C-334/00.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. Semenejeva v. GNSB*, Nr. 3K-7-1156/2002, kategorija 31.4.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Palemono keramika“ v. UAB „Viscum“*, Nr. 3K-3-1576/2002, kategorija 31.4.; 39.6.1.; 94.2.

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva“*, Nr. 3K-3-830/2003, kategorija 27.5.4; 31.4; 38.2.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Laura Šatraitytė v. UAB „Paira“*, Nr. 3K-3-931/2003, kategorija 39.3; 56.1.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės įmonė Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*, Nr. 3K-3-1177/2003, kategorija 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos nacionalinė filharmonija v. Lietuvos ir Kinijos UAB „Lichua“*, Nr. 3K-3-161/2004, kategorija 31.3.6.; 31.4.; 31.5.; 37.9.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Gediminas Vilmantas Janušauskas, Diana Janušauskienė ir Kristina Janušauskaitė v. UAB „Novaturas“*, Nr. 3K-3-524/2004, kategorija 16.9.; 39.6.2.13.; 39.7.; 49.3.; 54.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kemira GrowHow“ v. ŽŪB „Anglininkai“, UAB „NORD/LB draudimas“*, Nr. 3K-3-606/2004, kategorija 39.6.1; 67.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“*, Nr. 3K-3-38/2005, kategorija 42.5; 42.6; 52.3.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių naujienos“ v. UAB „Šiaulių vandenys“*, Nr. 3K-3-177/2005, kategorija 42.1; 42.11.1; 44.5.1.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *AB bankas „NORD/LB Lietuva“ v. Ričardas Naraškevičius, Vilija Jonauskienė ir kt.*, Nr. 3K-7-119/2005, kategorija 21.6; 44.5.1; 44.5.2.1; 123.9.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje *Kazys Laimis Kasperavičius v. Lionginas Tunkevičius*, Nr. 3K-3-364/2005, kategorija 35.3.6; 35.5.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugpjūtis 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Club Baltica“ v. UAB „Alkesta“*, Nr. 3K-3-79/2005, kategorija 42.4; 44.5.2.17.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje *V. Š. v. A. N., A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kategorija 42.4; 45.1; 45.6 (S).
46. <http://www.lat.lt>
47. <http://www.lrs.lt>
48. <http://www.unidroit.org>
49. <http://www.unilex.info>

8. SANTRAUKA

Kadangi kiekvienas sutarties pažeidimas sąlygoja ne tik verslo santykių stabilumo mažėjimą, bet ir sukelia socialinį konfliktą, yra būtina asmeniui, patyrusiam žalą dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, atlyginti patirtus nuostolius. Privataus intereso pažeidimas, kylantis iš sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, yra prielaida sutartinei civilinei atsakomybei atsirasti. Kadangi pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė, tai tik tinkamas šios funkcijos (o kartu ir vienos iš jos formų – nuostolių atlyginimo) realizavimas gali užtikrinti pažeistų šalių interesų apsaugą bei atstatyti verslo santykių stabilumą. Tad norint atkurti teisinių santykių pusiausvyrą yra būtina gerai išmanyti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose teisinį reglamentavimą.

Šiame darbe nagrinėjamas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose reglamentavimas Lietuvos Respublikoje, šio instituto teisinio reguliavimo ypatumai ir problemos. Moksliniame tiriamajame darbe sutartinė atsakomybė nagrinėjama kaip viena iš civilinės atsakomybės formų, atribuojant ją nuo deliktinės atsakomybės, taip pat nustatoma, kurią iš šių civilinės atsakomybės formų reikia taikyti ikisutartinių santykių skirtingose stadijose. Nuostolių atlyginimo, kaip vienos iš sutartinės atsakomybės formų, esmė atskleidžiama nagrinėjant, kokie kreditoriaus patirti nuostoliai įeina į atlygintinų nuostolių kategoriją sutarties pažeidimo atveju, kuo nuostolių atlyginimas skiriasi nuo netesybų, kokioms sąlygoms esant nuostoliai atlyginami, nagrinėjamos nuostolių atlyginimo funkcijos, principai bei santykis su kitais teisių gynimo būdais. Taip pat išsamiai analizuojama nuostolių apskaičiavimo tvarka ir metodai, išskiriamos nuostolių rūšys pagal jų tikslaus apskaičiavimo galimybę, atskirai aptariamas palūkanų reglamentavimas.

Kadangi sutarčių teisė Lietuvos Respublikoje yra pakankamai jaunas institutas, tad kai kurie nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose įstatyminio reglamentavimo bei taikymo praktikoje klausimai yra problematiški. Nors teismų praktikos tam tikras kryptingumas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose klausimų aiškinime yra, vis dėlto, atsižvelgiant į tarptautinius teisės aktus, Lietuvos Respublikos įstatyminėje bazėje yra svarstytinų ir keistinių nuostatų - tokių kaip neturtinės žalos atlyginimas, nuostolių numatymo doktrina ir kt. – o tai būdinga visiems jauniems, besiformuojantiems teisės institutams.

9. SUMMARY

As every breach of a contract not only conditions destabilization of business relations, but also causes a social conflict, and an aggrieved party must be compensated for damage incurred in connection with non-performance or defective performance of obligations under the contract. A breach of a private interest as a result of non-performance or defective performance of a contract gives grounds for contractual civil liability to arise. As the compensatory function is the main function of civil liability, only proper implementation of it can guarantee protection of the breached interests of the parties and restore the stability of business relations. Thus, in order to restore the balance of legal relations, it is necessary to have a good knowledge of the legal regulation of damages in contractual relations.

This research work gives a comprehensive analysis of legal regulation of damages in contractual relations in the Republic of Lithuania, as well as peculiarities and problems of regulation of this institution. Contractual liability is researched as one of the forms of civil liability, different from tortious liability; it is also discussed which of these two forms of civil liability should be applied in different stages of pre-contractual relations. The essence of damages as one of the forms of contractual liability is disclosed by studying the types of damage that are compensated for in case of breach of a contract, differences between damages and penalties, conditions for recovery of damages, as well as functions, the main principles of damages and relationship with other remedies. The paper also analyses the procedures and methods for assessment of damages, distinguishes separate types of damages according to a possibility of precise assessment, and separately discusses the regulation of interest.

Since contract law is quite a young institution in the Republic of Lithuania, some issues of legal regulation of damages in contractual relations and their application in practice are problematic. Though there are certain major directions in court practice as regards interpretation of damages in contractual relations; however, taking into consideration international legal acts, the legislation of the Republic of Lithuania still contains disputable and amendable provisions such as compensation for non-pecuniary damage, the doctrine of prediction of damages, etc. – which are typical of all new legal institutes that are still under formation.